

GÖNÜLSÜZ ÇOCUKSUZLUK VE İNANÇ RİTÜELLERİ ÜZERİNE BİR ANLATI ARAŞTIRMASI: ESKİŞEHİR ŞÜCAEDDİN VELİ TÜRBESİ ÖRNEĞİ

A NARRATIVE STUDY ON INVOLUNTARY CHILDLESSNESS AND
FAITH RITUALS: THE CASE OF THE TOMB OF ŞÜCAEDDİN-I VELİ IN
ESKİSEHIR

NUR MANOLYA ŞEN ÇATALKAYA*

Sorumlu Yazar

Öz

Tarih boyunca toplumlar doğurganlığa ilişkin sorunları farklı şekillerde ele almıştır. Kısırlık/infertilite olarak da bilinen gönülsüz çocuksuzluğun psikolojik, sosyal, ekonomik ve kültürel olmak üzere birçok boyutu olmasına karşın 20. yüzyılın son çeyreğinde tıbbi alanda yaşanan gelişmelerin sonuç vermesiyle biyolojik yönü öne çıkmıştır. Ancak bununla beraber son yıllarda biyo-psikososyal anlayışa yaslanan bütüncül yaklaşımlar gelişmiş, değer ve inançlar tedavi süreçlerinin bir parçası olmaya başlamıştır. Buna bağlı olarak gönülsüz çocuksuzluğa ilişkin literatürde tıbbi boyutun yanında psikolojik, sosyal ve kültürel boyuta da dikkat çeken çalışmaların arttığı görülmektedir. Bu çalışmada ise gönülsüz çocuksuzluk inanç ve maneviyat çerçevesinde değerlendirilmektedir. Dünyada ve Türkiye’de çocuk istemiyle ilişkili farklı inanç pratiklerinin olduğu görülmektedir. Bu pratiklerin sosyal olarak nasıl inşa edildiği tarihsel döneme, bölgeye, dine veya inanışlara göre değişebilmektedir. Bu sebeple ele alınan ritüelin özgünlüğünün korunarak yansıtılması önem taşımaktadır. Bu çalışmada gönülsüz çocuksuz çiftlerle uygulanan bir ritüel örneği olarak Eskişehir Şücaeddin Veli Türbesi’nde gerçekleştirilen inanç ritüeli ele alınacaktır. Şücaeddin Veli Alevi-Bektaşî inancında önemli bir yere sahiptir. Şücaeddin Veli Ocağı da Batı Anadolu Aleviliğinin önemli bir merkezidir. Uzun yıllar çocuk sahibi olma isteğiyle gelen birçok çiftin olması ve her ritüelde çiftlerin yanı sıra ritüelin uygulayıcıları olarak *Dede* ile *Ana Bacı'nın* bulunması onların yoğun bir deneyim birikimine sahip olmalarını sağlamıştır. Gönülsüz çocuksuzluğun sosyal inşası ile inanç ritüeli arasındaki ilişkiyi anlamak ve ortaya koyabilmek için bu deneyimler önem taşımaktadır. Bu sebeple çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan anlatı araştırmasında faydalanılmıştır. Ritüelin yürütücüsü Dede ve Ana ile derinlemesine görüşme yapılmıştır. Araştırmanın bulguları; ritüelin uygulanması, uygulamaların anlamı, inanç ile ilişkisi, kültürel ve psiko-sosyal çıktılar çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şücaeddin Veli Türbesi, Alevilik, Gönülsüz Çocuksuzluk, İnfertilite, Ritüel.

Abstract

Throughout history, societies have addressed fertility issues in different ways. Although involuntary childlessness, also known as barrenness/infertility, touches upon various dimensions including psychological, social, economic and cultural, its biological aspect has

Araştırma Makalesi / Künye: ŞEN ÇATALKAYA, Nur Manolya. “Gönülsüz Çocuksuzluk Ve İnanç Ritüelleri Üzerine Bir Anlatı Araştırması: Eskişehir Şücaeddin Veli Türbesi Örneği”. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 111 (Eylül 2024), s. 237-262 <https://doi.org/10.60163/tkheba.1490787>

* Arş. Gör., Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Eskişehir/Türkiye, E-mail: nurmanolyasen@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3932-8495.

gained prominence in the last quarter of the 20th century with the advancements in medicine. Meanwhile, holistic approaches grounded in bio-psychosocial understanding have emerged recently, and values and beliefs have begun to be part of treatment process. Accordingly, a growing literature on involuntary childlessness, emphasizing its psychological, social and cultural dimensions as well as its medical dimension has been observed. In this study, involuntary childlessness is addressed within the context of faith and spirituality. Different belief practices related to the desire of a child are observed both globally and in Türkiye. The social construction of these practices may vary based on historical era, region, religion or set of beliefs. Therefore, it is crucial to depict the ritual in a way that preserves its originality. In this study, the belief ritual performed at the tomb/shrine of Şücaeddin Veli in Eskisehir will be examined as an example of a ritual practiced with childless couples. Şücaeddin Veli holds an important place in Alevi-Bektashi faith. The Şücaeddin Veli Ocağı is also a significant center of Western Anatolian Alevism. Over the years, many couples have come here with the desire of having a baby and the presence of both *Dede* and *Ana* in each ritual as the practitioners of the ritual in addition to the couples, has enabled them to have a rich accumulation of experience. These experiences are important to understand and elucidate the relationship between the social construction of involuntary childlessness and the ritual of belief. In this study narrative analysis, one of the qualitative research methods, was used. In-depth interviews were conducted with the ritual practitioners, Dede and Ana. The findings of the research are evaluated within the framework of the practices related to the performance of the ritual, the meaning of the practices, its relation with faith, cultural and the psychosocial outcomes.

Key Words: Tomb of Şücaeddin Veli, Alevism, Involuntary Childlessness, Infertility, Ritual.

Giriş

Tarih boyunca toplumların sosyo-kültürel yapıları belirli inanış biçimlerinin ve gündelik hayat pratiklerinin çerçevesini çizerken aynı zamanda gebelik ve doğum gibi üremeye ilişkili pratikler üzerinde de etkili olmuştur. Doğumun toplumsal anlamı, doğum yapan kadının yaşadığı toplum tarafından şekillendirilmektedir (Liamputtong, 2005). Belirli tarihsel dönemlerde ve toplumlarda gebelik ve doğum, mucizevi süreçler içerdiğine yönelik inançlar sebebiyle ruhani olaylar olarak algılanmış ve bu inanışlarla bağlantılı pratikler geliştirilmiştir (Linhares, 2015'ten akt. Moloney, 2007; Hynie ve Burns, 2009). 21. yüzyılda tıbbın artan etkisine karşın üreme ile ilgili konularda sosyo-kültürel inanç ve pratiklerin önemini koruduğu görülmektedir (Adongo ve Bazzano, 2008). Tıbbi alanda gelişen farklı yaklaşımlarla birlikte indirgemeci, mekanik, pozitivist yaklaşımın dışladığı değer ve inançlar zamanla tedavi sürecinin önemli bir parçası haline gelmiştir (Prokopy, 2008; Behruzi vd., 2013). Bu uygulamalardan faydalı olanların sürdürülmesi ve zararlı olanlardan vazgeçilmesine yönelik önerilerin de olduğu görülmektedir (Saaka ve Iddrisu, 2014).

Gönülsüz çocuksuzlukla¹ ilgili literatüre bakıldığında, 1970'li yıllarda üreme

1 Çocuk sahibi olmayı isteme, ancak fiziksel, psikolojik, yaşam tarzı veya mevcut şartlar sebebiyle çocuk sahibi olamama durumu literatürde farklı kavramlarla ifade edilmektedir. En çok kullanılan kavramlar arasında; (1) gönülsüz/istemisiz çocuksuzluk (*involuntary childlessness*), (2) infertilite (*infertility*) ve (3) kısırılık (*barrenness, sterility*) bulunmaktadır. Infertilite, ele alındığı alana, sebeplerine, çeşitlerine, değerlendirildiği duruma veya yürütülen tartışmanın bağlamına göre birincil veya ikincil infertilite, sosyal infertilite, laktasyon infertilitesi gibi farklı kavramsallaştırmalarla karşımıza çıkmaktadır. Bu kavramlar arasında literatürde yoğun olarak kullanılan kavram "infertilite"dir (bkz. Gouni vd., 2022). Bu yoğun kullanım konu üzerinde tıbbi bilgi ve söylemin hâkim olmasıyla ilişkili bir durum olabileceği gibi konunun daha çok tıbbi yönünün vurgulanmasıyla ilgili de olabilir. Nitekim bazı yazarlar (Balen, 2008) konunun sosyal yönünü ifade etmek için çocuksuzluk kavramını tercih etmektedir. Diğer taraftan kısırılık/kısır, kişinin üzüntü duymasına, utanmasına veya yetersiz hissetmesine sebep olabilecek kültürel etiketlemeleri içerebilmekte, kullanışsız ve faydasız olduğuna dair negatif anlamları çağırıştırabilmektedir. Çocuksuz veya çocuksuzluk kavramının bu durumu daha nötralize ettiği ve kısır kavramının taşıdığı olası kültürel yaftalara mesafeli bir şekilde konuyu ele alma imkânı sunarak soruna işaret ettiği düşünülmektedir. Bu çalışmada çocuk sahibi olmak isteyen fakat fizyolojik sebeplerle olamayan bireylerin bu durumu bağlama göre gönülsüz çocuksuzluk ve infertilite kavramlarıyla karşılanacaktır.

teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle infertilite ve tedavisi hakkında yapılan çalışmaların hızla arttığı, ancak gönülsüz çocuksuzluğun sosyo-kültürel, psikolojik ve ekonomik boyutlarının göz ardı edildiği görülmektedir (Matthews ve Matthews, 1986, s. 642). Son yıllarda, infertilitenin tıbbi tanımla sınırlandırılmayacağına dair iddialar ile biyo-psikosozyal modeli temel alan holistik/bütünsel yaklaşımlar önem kazanmaya başlamış (Bresnick, 1981; Johnson vd., 2018; Mete, Fata ve Tokat, 2019; Armah vd., 2021), farklı alanlardan araştırmacılar ve perspektifler ile olgunun kültürel, ekonomik ve psikolojik boyutlarının son derece önemli olduğu kompleks yapısı vurgulanmıştır. Yapılan çalışmalarda tıbbi, geleneksel, psikolojik, sosyal ve kültürel araştırmalar önemli bölümü oluşturmakla birlikte, dini ve manevi uygulamalara çok dikkat edilmediği ve literatürde bu boyutun eksik kaldığı çeşitli araştırmacılar (Blyth ve Landau, 2009; Roudsari, Allan ve Smith, 2009a) tarafından ifade edilmiştir. Din ve gönülsüz çocuksuzluk üzerine yapılan bazı çalışmalar göstermektedir ki; manevi yollarla aranan şifalar, tıbbi tedavi ve tavsiyelere eşlik etmekte ve süreç boyunca oldukça önemli bir destek aracı olmaktadır (Hynie ve Burns, 2009, s.74). İnfertilitenin inanç ve manevi değerler açısından değerlendirilmesi bütünsel yaklaşımları da besleyecektir. Bu çalışmada öncelikle gönülsüz çocuksuzluğun farklı boyutlarına ve gönülsüz çocuksuzlukla ilgili Türkiye’de uygulanan ritüellere kısaca değinildikten sonra çocuk sahibi olmak amacıyla gerçekleştirilen inanç pratiklerinin bir örneği olarak Eskişehir Şücaeddin Veli Külliyesi’nde gerçekleştirilen inanç ritüeli, ritüeli gerçekleştiren Dede ve Ana ile yapılan görüşmeler çerçevesinde ele alınacaktır.²

Dünya Sağlık Örgütü³, infertiliteyi 12 ay veya daha uzun süre düzenli korunmasız cinsel ilişki sonrası erkek veya kadın üreme sistemine bağlı gebelik sürecine geçilememesi olarak tanımlamaktadır. 2023 yılında DSÖ’nün yayımladığı rapora göre her altı kişiden birinin infertil olduğu ve bu oranın farklı sosyo-ekonomik gruptaki ülkelere göre yakın olduğu ifade edilmektedir.⁴ Türkiye’de bu oranın %8,1 olduğu (Saraç ve Koç, 2017) ifade edilmektedir.

Çocuk sahibi olmaya ilişkin karar ve tutumların anlamı dine, akrabalık/aile değerlerine, sağlık ve hastalığa dair inanışlara ve toplumsal cinsiyet rollerine göre değişkenlik gösterebilir. Kültürün çeşitli bileşenlerini oluşturan bu etkenler bireylerin ve grupların gönülsüz çocuksuzluğu nasıl deneyimlediğini ve yorumladığını etkilemektedir (Hynie ve Burns, 2009, s. 61). Çocuk isteminin ardında bu kültürel etkenlerle ilişkili olarak soyun devamlılığını sağlama, sosyal güvence isteği, ekonomik ve kültürel değerlere uyum (Sewall ve Hammer-Burns, 2006) gibi farklı motivasyonlar olabilir. Diğer taraftan gönülsüz çocuksuz bireylerin doğurganlığını etkileyen faktörler de çeşitlidir. Bunlar arasında tespit edilen veya edilemeyen biyolojik faktörler, psikolojik, sosyo-ekonomik veya bölgesel faktörler sayılmaktadır⁵ (Datta vd., 2016; Kazemijalish vd., 2015; Hart, 2016; Hruska vd., 2000). Bu faktörler de farklılaşan motivasyonlar gibi gönülsüz çocuksuzluğun deneyimlenme biçimini etkileyebilir.

Gönülsüz çocuksuzluğu şekillendiren unsurların anlaşılabilmesinin bir yolu, farklı deneyimler üzerine derinlemesine anlayış geliştirebilecek çalışmalar yürütmektir. Gönülsüz çocuksuzluk, sosyal hayatta ve bireysel deneyimlerde “gizli damga” ve

2 Ritüelle ilgili sorularımızı yanıtlarak deneyimlerini bizimle paylaşan Şücaeddin Veli Postnişini Mehmet Demirtaş’a (Dede) ve eşi hanımefendi Zehra Demirtaş’a (Ana) teşekkürlerimizi sunarız.

3 Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ/WHO) <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/infertility> (Erişim Tarihi: 08.09.2023)

4 <https://www.who.int/news/item/04-04-2023-1-in-6-people-globally-affected-by-infertility> (Erişim Tarihi: 08.09.2023)

5 DSÖ https://www.who.int/health-topics/infertility#tab=tab_2 (Erişim Tarihi: 08.10.2023)

“görünmez” malullük olarak yer edindiği için (Greil, 1991; Papreen vd., 2000) oldukça hassas bir konu olduğu ifade edilebilir. Bu sebeple gönülsüz çocuksuzluğun nasıl bir etki oluşturduğunun yanı sıra bu etkinin açıkça, görünmez veya doğallaşmış bir baskıya dayanıp dayanmadığı gibi soruların aydınlatılması var olan içirme-dışlama süreçlerini veya hiyerarşik ilişkileri ortaya koyabilmek için önem taşımaktadır. Bu kapsamda bir sonraki bölümde gönülsüz çocuksuzluğun sosyal inşası kısaca değerlendirilecektir. Daha sonra gönülsüz çocuksuzluğa dair inanç ve ritüeller üzerinde durularak bir örnek olarak Eskişehir Şücaeddin Veli Türbesi’nde gerçekleştirilen inanç pratiği ele alınacaktır.

1. Gönülsüz Çocuksuzluğun Sosyal İnşası

Gönülsüz çocuksuzluğun inşası üzerinde tarihsel seyir içinde farklı söylemler etkili olmuştur. Günümüzde tıbbi söylemin etkisinin yoğun olduğu görülmektedir (Becker & Nachtigall, 1992; Inhorn & Balen, 2002; Jennings, 2010). Örneğin Dünya Sağlık Örgütü infertiliteyi ‘hastalık’ olarak tanımlamaktadır.⁶ Diğer taraftan tıbbi söylem içinde de infertilitenin hastalık ve/veya semptom olup olmadığına dair tartışmalar kavramın net bir tanımlamasını yapmayı da zorlaştırmaktadır (Maung, 2019). Daha geniş bağlamda düşünüldüğünde hastalık ve sağlık, tarihsel bağlamından kopuk, değişmeyen nesnel kategoriler değildir; sosyal olarak inşa edilmektedirler (Greil, McQuillan ve Slauson-Blevins, 2011, s. 736). Gönülsüz çocuksuzluğun söylemle ilişkili boyutuna bakmak, bedensel patolojileri, semptomları ya da bireylerin infertilite sebebiyle çektiği acıları reddetmek değildir, ancak daha çok kültürel değişimin “barometreleri” ve kültürel normların “aynaları” olarak infertiliteyi ele almak anlamına gelmektedir (Sandelowski ve Lacey, 2002, s. 36; Johnson, 1987; s. 351).

Conrad ve Schneider (1980) belirli bir olgunun sağlık ve hastalık ekseninde tıbbi kurumların önderliğinde tanımlanması durumunu ‘medikalizasyon/tıbbileştirme’ olarak tanımlamaktadır. Tıbbileştirme, “modern öncesi dönemlerde insanın yaşam döngüsü içerisinde herhangi bir tıbbi nitelik taşımayan ve doğal bir süreç olarak görülen fakat modern tıpla birlikte tıbbin konuları arasına dahil edilerek hastalık ya da rahatsızlık olarak tanımlanan doğum, çocukluk, yaşlılık, menopoz, şişmanlık, beslenme gibi süreçleri de tıbbın alanına dahil etmiştir (Can, 2019, s. 89).” Benzer şekilde, bazı çalışmalarda (Whiteford ve Gonzales, 1995, s. 29; Sandelowski ve Lacey, 2002) infertilitenin 1950’lere kadar duygu veya inanç merkezinde değerlendirildiği, zamanla teknoloji ve ilaçla tedavi alanında yaşanan gelişmelerin sağladığı imkanlar sonucu üreme süreçlerine yapılan müdahalelerin etkisini göstermesiyle tıbbileştirme sürecine dahil olduğu belirtilmektedir. Kavramın kullanım seyrine bakıldığında, kısırılık (*barrenness*) kavramından infertilite (*infertility*) kavramına geçiş, ilahi bir lanet veya geri döndürülemez bir fiziksel durum olduğuna yönelik inançtan infertil olan kişilerin üreme yetersizliği ile üreme kapasitesi arasında gidip geldiği tıbbi ve sosyal bir eşik anlayışına geçişi temsil ediyor görünmektedir (Sandelowski ve Lacey, 2002, s. 35). Sosyal yönü son derece önemli olan gönülsüz çocuksuzluğun büyük oranda tıbbi bir sorun olarak görülmesi ve sosyal bilim literatüründe de gönülsüz çocuksuzluk yerine infertilite kavramının kullanımının giderek artması biyotıbbın bu alan üzerindeki hakimiyetini yansıtmaktadır (Becker ve Nachtigall, 1992, s. 457).

İnfertilitenin sosyal inşasını değerlendirirken toplumsal cinsiyet, sınıf, yaş,

6 <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/infertility> (Erişim Tarihi: 10.10.2023)

ebeveynlik gibi farklı faktörlere karşı duyarlı olmak gerekmektedir. Örneğin toplumsal cinsiyet açısından değerlendirildiğinde, tıp alanında yaşanan gelişmeler sonucunda bilhassa kadınların yaşamları tıbbileştirilirken, infertilite de eşlere ait özel bir sorun olmaktan çıkarak öncelikli olarak kadınlara odaklanılan tıbbi bir durum olmaya doğru kaymıştır (Greil ve McQuillan, 2010). Vakaların neredeyse yarısını erkeklerin oluşturmasına rağmen kadınların bedenlerinin ve hayatlarının erkeklere göre daha fazla bu sürece dahil edildiği ve/veya bu süreçten etkilendiği görülmektedir (Rosenblatt vd., 1973; Whiteford ve Gonzales, 1995; Inhorn ve Balen, 2002; Greil, McQuillan ve Slauson-Blevins, 2011; Topdemir-Koçyiğit, 2012; Inhorn ve Patrizio, 2015). Gerekli teknolojilerin eksikliğinden dolayı infertilitenin sebebinin kiminle ilgili olduğunun tespit edilemediği durumlarda ve/veya kültürel, sosyal ve ataerkil kodların etkisiyle farklı erkeklikler ve kadınlıklar inşa edilmekte ve kadınlara yönelik baskı daha fazla öne çıkabilmektedir (Hollos ve Larsen, 2008; Beyeza-Kashesya vd., 2010; Türkdoğan, 2015; Elçi, 2020; Eren, 2020).

Gönülsüz çocuksuzluğun toplumsal hayatta nasıl inşa edildiğini ve algılandığını değerlendirmek için bir taraftan tarihsel ve toplumsal bağlama duyarlılık, diğer taraftan tıbbi ilgiyi aşan, biyo-psikososyal yaklaşımlar gerekmektedir (Daniels, 1993; Gerrity, 2001; Roudsari, Allan ve Smith, 2009b). Tıbbi süreç dışında infertil bireylerin farklı deneyimlerine yer açmak, bu yaklaşımların zenginleşmesini sağlayacaktır. Literatürde gönülsüz çocuksuzluk ile dini ve manevi değerler arasındaki ilişkiye dair çalışmaların az olduğu görülmektedir (Blyth ve Landau, 2009; Roudsari, Allan ve Smith, 2009a). Din, inanç ve manevi değerler gönülsüz çocuksuzluk deneyimini etkilemektedir. İnanç ritüelleri de bu unsurlar bağlamında şekillenen toplumsal ilişkilerin ve deneyimlerin belirli boyutlarını yansıtmaktadır. Bu sebeple inanç ritüelleri infertil eşlerin gönülsüz çocuksuzluk deneyimlerini anlamak için önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. Dini İnançların Gönülsüz Çocuksuzluk Üzerindeki Etkisi ve İnanç Ritüelleri

İnanışlar ve manevi değerler insan sağlığı, davranışları ve tercihleri üzerinde önemli etkilere sahiptir. Bu etki, gündelik pratiklerin ve ilişkilerin şekillenmesinden karşılaşılan problemlerle nasıl başa çıkılacağına dair düşünce ve pratiklere kadar geniş bir alanı kapsayabilir. Sağlıkla ilgili konularda da dini ve manevi yaklaşımlara talep olduğu görülmektedir (Miller ve Thoresen, 2003). Dini ve manevi değerler ile sağlık arasındaki ilişkiye tıp alanı açısından bakıldığında, yaşanan önemli değişimlerden birisi, farmakolojik tedavilere veya bedene müdahaleye odaklanan, inançlara ve manevi değerlere daha az değer veren biyomedikal/medikal modelden bütünsel (*holistic*) modele geçiştir. Bütünsel model, sadece hastalığın kendisi veya bedenin hastalıklı bölümü ile ilgilenmek yerine, kişiyi çevresiyle, sosyo-ekonomik, fiziksel, zihinsel ve duygusal esenliğiyle, yaşam biçimiyle ve değerleriyle birlikte ele almaktadır. Bütünsel yaklaşımda insan sadece beden boyutuyla değerlendirilmemektedir. Yaklaşım, bedenin, aklın ve ruhun karmaşık ilişkiler içinde bulunduğu kabulüyle sosyal ve çevresel bağlamı da dikkate alarak biyo-psikososyal bir temele yaslanmaktadır⁷ (Culliford, 2002; Açıkgöz, 2021, s. 62-64). Bütünsel yaklaşım çerçevesinde kişinin dini ve manevi değerlerinin sağlığı üzerindeki etkisi gittikçe daha çok önemsenmiştir.

Dini ritüeller bir taraftan kişinin toplumun diğer üyeleriyle temasını sağlayarak kişisel inançları, değerleri, düşünceleri ve sorunları geniş bir dini geleneğe ve toplumsal

7 WHO (2015), "WHO global strategy on people-centred and integrated health services", Cenevre

ilişkilere bağlamaktadır. Diğer taraftan istikrarı teşvik ederek duygusal kontrol, sosyal destek ve topluluk uyumu gibi psikososyal çıktılar sağlamaktadır (George ve Park, 2013, s. 1649). Dinin gönülsüz çocuksuzluğun inşasında ve nasıl yaşandığı üzerinde etkili olan olgulardan birisi olduğu (Roudsari ve Allan, 2011) düşünüldüğünde, gönülsüz çocuksuzlukla ilgili inanç ritüellerinin işlevlerini ve bireyler üzerindeki etkisini ortaya koymak önemli hale gelmektedir. Yapılan çalışmalara göre din ile ilişkilendirilen düşünce ve pratikler, çeşitli başa çıkma yöntemlerinin geliştirilmesinde bir motivasyon kaynağı olabileceği gibi (Roudsari, Allan ve Smith, 2009a; Grinstein-Cohen, Katz ve Sarid, 2017), negatif etkilere de yol açabilmektedir (McQuillan, vd., 2010). Dini inançlar infertiliteden etkilenen eşlerin birbirleriyle (örneğin boşanma gibi) veya sosyal çevreleriyle (izolasyon gibi) olan ilişkilerini düzenleyici kararların alınmasında araç olarak kullanılabilir (Sundby, 1997). Diğer taraftan dini inançlar tedavi seçeneklerine yönelik kabul edilebilirlik kadar sınırlamaları da içerir (Hynie ve Burns, 2009, s. 63; McQuillan & vd., 2010) ve infertilitenin sebebinin kişinin kendisinde aramasına yönelik suçlamalarla sonuçlanabilir (Dutney, 2007; Hynie ve Burns, 2009, s. 75; Roudsari, Allan ve Smith, 2007).

Din aşkın olanla/yaratıcıyla ilişkilendirilen inançları, pratikleri ve ritüelleri kapsayan bir kavram olarak değerlendirildiğinde (Koenig ve Shohaib, 2014, s. 111), birçok dini inancın ve alt dallarının olması, ayrıca kişilerin dine bağlılık dereceleri; inanışları, pratikleri, ritüelleri ve bunların sağlık üzerindeki etkilerini çeşitlendirmektedir (Rabin ve Koenig, 2002, s. 213). Doğumla ve infertiliteyle ilişkili farklı anlayışlar, inançlar veya ritüeller olsa da genel olarak monoteist inanç sistemlerinde doğum olgusuna önem atfedildiği ve doğurganlığın teşvik edildiği görülmektedir (Blyth ve Landau, 2009). Bazı inanç sistemleri infertil eşleri meşru tedaviler için cesaretlendirmekte veya nihayetinde infertilitenin yaratıcının bir lütfü olarak görülmesi gerektiğini belirtmektedir (Roudsari, Allan ve Smith, 2009b). Bazı inanç sistemleri ise infertilitenin daha önce yapılmış hataların bir cezası olarak görülmesine yol açabilir (Sewpaul, 1999; Dutney, 2007). Politeist inançlar veya karma inancı da önceki yaşamda çocuklara kötü davranma veya kürtaj yaptırma gibi kötü pratiklerin sonucu olarak bu dünyada çocuk sahibi olamama anlayışını oluşturabilir (Dutney, 2007, s. 173). Diğer başka inançlar, çocuğu olmayanların ölümden sonraki yaşamda yer edinmeyeceği veya değer görmeyeceği gibi inanışları barındırır ve neticesinde sağlığı olumsuz etkileyen ritüellere ve cinsel uygulamalara sebep olabilmektedir (Tabong ve Adongo, 2013). İnançlara dayalı kararlar çeşitli tıbbi tedavi yöntemleriyle uyumlu olabileceği ya da birbirini destekleyebileceği gibi farklı diğer kararlarla çatışabilir (Schenker, 2005; Işıkoğlu vd., 2005; Koenig, 2008). Dinler arası yaklaşımlar farklılaştığı gibi mezheplere göre de farklılıklar olabilir. Neticede infertil bireylerin inanca dayalı çözüm arayışlarının sebep ve sonuçları bakımından oldukça geniş bir konu olduğu ifade edilebilir.

Çocuk isteği ile inanç arasında bağ kurulması manevi uygulamalara zemin hazırlayarak çeşitli ritüellerin oluşumuna katkıda bulunmaktadır. Dini yorumlarla da bağlantılı olabilen bu özel pratikler, geleneklerle, farklı kültürlerle ve alternatif tıbbi yöntemlerle iç içe geçmiş olabilir. Örneğin infertil Yahudi çiftler İbranice duaları, Yidiş aforizmaları, İngilizce argoyu, numerolojiyi ve biyomedikal terminolojiyi harmanlandıkları farklı uygulamalara sahiptir (Kahn, 2006).

Türkiye’de Müslüman infertil eşler dini inançla ilişkili olarak, dua etmek, Kur’an’dan belirli bölümleri okumak veya hatmetmek, muska taşımak, dua almak, zekât vermek, okunmuş su içmek, kurban kesmek, adak adamak, türbe, tekke, yatır ve benzeri kutsiyet atfedilen yerleri ziyaret etmek, Tıbb-ı Nebevi düşüncesine dayanan

uygulamaları icra etmek gibi birçok farklı yolu denemektedir (Edirne vd., 2010; Akbulut, 2021; Yapıcı vd., 2021). Uygulamalar mezheplere veya kişisel inanışlara göre şekillenebildiği gibi bölgelere, geleneklere, adetlere göre de değişebilir. Örneğin türbe ziyaretleri esnasında dua etmek, namaz kılmak, örtüye yüz sürmek gibi uygulamalar yaygınken, Akbulut (2022, s. 108), Mardin’de infertil kadınların başvurdukları geleneksel şifacılık pratikleri üzerine gerçekleştirdiği etnografik çalışmada türbenin toprağında yıkanmanın o bölgede yaygın olduğunu belirtmektedir.

Türbe ziyaretleri, çocuk isteyen infertil eşlerin en çok başvurduğu uygulamalardan biridir. Türbe ziyaretleri sonrası doğan çocuklara bu mekanlarla ilişkili isimlerin verildiği bir kültürden bahsedilebilir. 8. ve 9. yüzyıllarda Arap-Bizans mücadelelerine dayandırılan ünü ile Feth (Fet) Ahmet Baba’nın türbesine (Elâzığ) yapılan ziyaret sonrası doğan çocuğa “Fethi, Fet Ahmet” veya “Fethiye” gibi belirli isimler verilmesi, bu kültürün bir örneğidir (Oymak, 2009, s. 45, 46). Elâzığ’da bu isimlerin yaygın olduğu görülmektedir. Farklı bölgelerde de benzer uygulamalara rastlanmaktadır. Dolayısıyla inanca ilişkin değerlerin, şükür, vefa veya adak gibi sebeplerle doğan çocuğa belirli isimler vermek suretiyle aktarıldığı görülmektedir.

İslamiyet’in etkisinin görüldüğü uygulamaların yanı sıra İslamiyet öncesi döneme dair inançların da gönülsüz çocuksuzlukla ilişkili güncel ritüeller üzerinde etkisi olduğu görülmektedir. Örneğin İslamiyet öncesi dönemde Türk inanış ve düşünüş kalıpları içerisinde şekillenen kültürler arasında (bilhassa büyük, heybetli) ağaç kültü bulunmaktadır (Roux, 1994; Koç, 2008). Küçük (2018, s.70) bu kültürün çerçevesini şu şekilde ifade etmektedir:

“Türkler, Tanrı’nın yaşadığı yukarı alem, insanlarla hayvanların yaşadıkları orta alem ve metafizik varlıkların yaşadığı aşağı alem olmak üzere üç katmanı olan bir evren algısına sahiptirler. Ağaç, kökleri aşağı alemde, gövdesi orta alemde, dalları yukarı alemde olması itibarıyla bahsi geçen üç alem arasında bağlantıyı sağlayan bir unsur olarak değerlendirilmiştir.”

Giresun’da Bulancak’ın Eriklik köyünde Dokuzoğul efsanesi olarak da bilinen anlatı, çocuğu olmayan birinin köydeki büyük meşe ağacının altında yıllarca ettiği dualar sonucu dokuz oğlunun olması ve sonrasında ak sakallı bir ihtiyarın odunları taşımaya rica etmesi fakat babalarının çocukları göndermemesi üzerine dokuz oğlunun tümünü bir hastalık neticesinde yitirmesi ile ilgilidir.⁸ Diğer bir rivayete göre çocuğu olmayan bir adam dokuz oğlu olan Ocak Dede’den oğullarından birini istemesi fakat bu teklifinin reddedilmesi üzerine beddua alarak oğullarını yitirmesini anlatmaktadır (Küçük, 2018, s. 72). Küçük (2018) burada bulunan meşe ağacının kutsal kabul edilen nitelikleri taşıdığını ve günümüzde de çocuk sahibi olmak da dahil çeşitli amaçlarla ritüellerin gerçekleştirildiğini ifade etmektedir. Çocuk sahibi olmak amacıyla yapılan ritüeller arasında infertil kadının ağacın altında uyuması veya ağacın altına elma bırakılması gibi farklı uygulamalar da vardır.

Ritüellerin genellikle kadınlar üzerinde gerçekleştirildiği görülmektedir. Daha önce de bahsedildiği üzere birçok araştırma, infertilitenin toplumsal hayatta erkeklerden ziyade kadınlar üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Tıbbi uygulamalar gibi alternatif tıp teknikleri ve inanç ritüelleri de çocuk sahibi olmaya ilişkin sosyal baskıya karşın özellikle kadınlar açısından bir umut olarak algılanmaktadır (Ayaz ve Efe, 2010).

Gönülsüz çocuksuzlukla ilgili ritüeller bilhassa kadınlarla ilişkili olmakla birlikte

⁸ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Giresun Efsaneleri. <https://giresun.ktb.gov.tr/TR-217049/giresun-efsaneleri.html> (Erişim Tarihi: 11.10.2023)

eşlerin birlikte dahil olduğu ziyaret, dua, adak gibi yolların da olduğu görülmektedir (Abdurazzak ve Kalafat, 2018). Eşlerin birlikte katıldığı ritüellerden birisi de Şücaeddin Veli Türbesi'nde gerçekleştirilen inanç ritüelidir. Burada gerçekleştirilen ritüel Alevilik inancı ile ilişkili olduğu için bir sonraki bölümde araştırma kapsamında Alevilik inancı ele alındıktan sonra ritüel üzerine yürütülen araştırmanın bulguları ele alınacaktır.

3. Alevilik İnancı, Şücaeddin Veli Külliyesi ve Çocuk İsteği Ritüeli

Ritüel kavramı, ritüellerin özellikleri ve işlevleri konusunda farklı görüşler mevcuttur (Whitehouse, 2023). Ritüellerin ortaya çıktığı, uygulandığı ve aktarıldığı tarihsel, toplumsal ve manevi bağlamlar ile sosyal inşaların zenginliği düşünüldüğünde, farklı görüşlerin olması bu çeşitliliğin bir yansıması olarak okunabilir. Bu çalışmada inanç ritüellerinin gönülsüz çocuksuzluk ile sınırlandırılan belirli bir boyutu tartışılırken de anlamı, uygulanması ve işlevi bakımından çeşitliliğin olduğu görülmüştür. Ritüellerin, geleneksel toplumlarda toplumsal kurgunun birer şeması olarak dini ve kültürel kodların, birikimlerin ve kolektif bilginin muhafaza edilmesi ve aktarılması gibi sosyal işlevleri olduğu vurgulanmaktadır (Yıldırım, 2018). Rutinlerin veya alışkanlıkların aksine ritüellerin kurallara dayalı normatif bir özelliğe sahip olması (Staal, 1989) sebebiyle modern toplumlarda da ritüellerin benzer işlevlerinin devam ettiği, dolayısıyla ilgili çalışmalarda bu işlevlere dikkat etmek gerektiği ifade edilebilir. Bu bölüm ile birlikte gönülsüz çocuksuzluğa ilişkin bir inanç ritüel olarak Şücaeddin Veli Türbesi'nde gerçekleştirilen ritüel ele alınacaktır. Şeyh Şücaeddin Veli Türbesi'nde gerçekleştirilen ritüel Alevilik inancı ile çerçevelenmiş olduğu için öncelikle ritüelin daha iyi anlaşılmasını sağlayacak ilgili kavramlara kısaca değinmek gerekir.

Şeyh Şücaeddin Veli Külliyesi ve Türbesi, Eskişehir Seyitgazi ilçe merkezine 7 km uzaklıkta bulunan Aslanbeyli köyündedir.⁹ 15. yüzyılda yaşadığı ifade edilen¹⁰ (Ocak, 2000) Şeyh Şücaeddin Veli Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması sürecinde önemli bir rol üstlenmiş (Say, 2006), Şücaeddin Veli Ocağı Batı Anadolu ve Balkan Aleviliğinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır (Ersal, 2012; Koç, 2013; Şahin, 2018). Günümüzde de inanç turizmi açısından önemli yerlerden birisi olarak anma etkinliklerinden bireysel ziyaretlere kadar birçok ziyaretçiye ev sahipliği yapmaktadır.

Alevilik inancında tüm erenlere, evliyalara saygı gösterilmektedir. Onların yadır veya türbelerini ziyaret etmek, buralarda kurban kesmek, dileklerde bulunmak Alevilik geleneğinin bir parçasını oluşturmaktadır (Aytaş, 2020, s. 113). Bu çalışmada ele alınan Şücaeddin Veli Türbesi'nde gerçekleştirilen ritüel de Alevilik inancına ilişkin değerler ve anlamlar taşımaktadır. Hatırlamak gerekir ki Türkiye'de Alevilik inancı içinde de farklılaşmalar vardır; diğer bir deyişle, homojen bir Aleviliğin olmadığı ifade edilmelidir (Türk & Çapar, 2011). Bu farklılıklar ritüellere ilişkin uygulamalarda da görülmektedir. Hem Alevilik inancının hem de Aleviliğe ilişkin ritüellerin oldukça geniş bir konu oluşturması sebebiyle burada araştırmanın konusu olan ritüeli çevreleyen anlam zemini, görüşme esnasında bahsedilen hususlarla sınırlandırılarak ele alınacaktır. Bu kapsamda Dede ile Ana Bacı'nın konumu, soyun etkisi, musahiplik, ikrar ve teslimiyet konularına değinilecektir.

9 <https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-156923/seyh-sucaeddin-i-veli-kulliyesi-ve-turbesi-seyitgazi.html> (Erişim Tarihi: 20.07.2023)

10 <https://islamansiklopedisi.org.tr/sucauddin-veli> (Erişim Tarihi: 20.07.2023)

Öncelikle ritüelin uygulayıcılarının konumu açısından konuyu ele almak gerekir. Dede ve Ana, çocuk istemiyle gelen eşlerle birlikte her ritüelde mümkün olduğunca birlikte yer almaktadır. Dede ve Ana, Alevi inancı içerisinde önemli bir konuma sahip olduğu gibi ritüelde de bu konumu korumaktadırlar. Dede, Alevi toplumunda en üst otorite olarak kabul edilmektedir, dini önderdir ve büyük saygınlığa sahiptir (Sambur, 2011). Dedelik kurumunda soy takip edilir (Yıldız, 2004, s. 322, 323) ve Dedenin Ehl-i Beyt soyundan olması gerekir (Sambur, 2011, s.98). Ocakzâde dedeler de peygamber soyundan geldikleri için “Seyyid” olarak anılmaktadırlar (Eröz, 1990, s.105; Demirtaş, 2018, s.113). Aleviler de Peygamber soyundan geldiklerine inandıkları ocaklara bağlıdırlar (Dalkıran, 2002, s. 99).

Dedenin eşi, Ana ise hem Hz. Fatıma’dan dolayı (Yüner, 2020) hem de Anadolu Aleviliğinin kadın algısının tarihi Türk gelenek ve inançlarıyla iç içe geçmesi (Özcan, 2007) sebebiyle önemli bir konuma sahiptir. “Dedelik” makamında kadının da bulunduğu örnekler vardır, yani Alevi gruplar içerisinde dini önder olarak kadının posta oturması mümkündür (Bahadır, 2004). Dolayısıyla Dede gibi Ana da Alevi inancında ve ritüellerde önemli bir yere sahiptir.

Dedeler, Alevi inanç ve kültürünün aktarılmasında önemli bir rol üstlenirler. Ritüellerde de dede konumu ve bu geleneğin taşıyıcısı olması sebebiyle önemlidir. Bilhassa Aleviliğin tarih boyunca büyük oranda sözlü/şifahî bir aktarıma sahip olmasının da etkisiyle Aleviliğin yorumu ve törenleri dedelerin bireysel yeteneklerine bırakılmıştır (Yıldız, 2004, s. 330). Dedeler ritüel ve törenleri yönetirler. İnanç önderi olmaları, soylarının Peygamber’e dayanması gibi sebeplerle dedelerin duaları ayrı bir önem taşır. “Dinî açıdan temsil gücü olan inanç önderleri, “ağzı dualı” kimselerdir ve doğru sözleri söylemek suretiyle sağaltım gerçekleştirebileceklerine de inanılır” (Arslan ve Erdem Kük, 2021, s. 122). Dua etme biçiminde, ritüele ilişkin sözlü gelenekte ve dedelerin yorumlarında farklılıklar olması sebebiyle benzer konularda yapılacak çalışmalarda özgünlüğün yansıtılması son derece önemlidir. Alevilikte dilek/dua ve şefaet konusunun geniş bir konu olması ve yorum ile uygulama açısından farklılıklar içermesi (Üçer, 2004, s. 281) sebebiyle buradaki tartışmayı saha ile sınırlandıracağız. Bulgularda ele alınacağı üzere Mehmet Demirtaş Dede, dedelerin Ehl-i Beyt soyundan geliyor olmaları sebebiyle, Allah’ın dilemesi takdirinde, onların şefaati ve duasının kabul olacağına inanıldığını ifade etmiştir. Bu konuyu vurgularken Maide Suresi 35. Ayeti işaret etmiştir: “*Ey iman edenler! Allah’tan korkun, O’na yaklaşıma vesile arayın ve O’nun yolunda çaba harcayın ki kurtuluşa eresiniz.*”¹¹ ‘Vesile kılmak’ ile Ehl-i Beyt ve onun soyundan gelen pirlere, ululara, dedelere vesile kılmayı kast etmektedir. Soy önemlidir ancak dua etme usulüne ve/veya duanın kabulüne ilişkin inanç çerçevesinin soy ile sınırlı olmadığını belirtmek gerekir. Duanın nasıl yapıldığına da önem atfedilir. Bu önem, dua etme biçimine ilişkin menkıbelerden ileri gelmektedir. Bulgularda ele alınacağı üzere Dede, dua etme şeklini Hz. Adem’in dua etme şekliyle ilişkilendirmiştir. Buna göre dualarda Peygamber’in, Ehl-i Beyt’in, erenlerin ve evliyaların isimleri anılarak şefaet dileğinde bulunmaktadır.

Demirtaş Dede, dua ve dilek esnasında ‘birlik’ten bahsetmiştir. Bu hususu musahipliğin ardındaki birlik anlayışıyla ilişkilendirerek ifade etmektedir. Musahiplik, evli bir çiftin diğer bir evli çiftle ‘kardeşlikten öte’ bağ kurması, iki ailenin ‘Ahiret Kardeşliği’ bağı kurması olarak özetlenebilir (Eröz, 1990, s. 111; İpek, 2004, s. 45; Dönmez, Balcı ve Çelik, 2019). Bu ailelerin çocukları birbirleriyle evlenemezler. Ailelerden birisi bir sorun yaşadığında musahibi olan diğer ailenin destek olması

11 <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/M%C3%A2ide-suresi/704/35-37-ayet-tefsiri> (Erişim Tarihi:20.11.2023)

gerekir. Musahipliğin önemi “birbirleriyle hiçbir kan bağı ya da menfaat ilişkisi olmayan insanların, kardeşlik ve dayanışma duygularını pekiştirmektedir” (İpek, 2004, s. 46). “Gadir Hum’da Hz. Ali ile Hz. Muhammed’in bir gömlekten iki baş göstererek bir olduklarını ortaya koymaları” (Yıldırım, 2018, s. 248), diğer bir deyişle öz itibariyle birliği temsil ettikleri inancı, musahiplikte de iki kişinin birliğinin sağlanmasının önemini vurgulamaktadır.¹² Demirtaş Dede çocuk sahibi olmak amacıyla edilen duanın gerçekleşmesi için musahipliğin kökenindeki bu birlik anlayışının eşler arasında olmasının önemli bir etken olabileceğini ifade etmiştir.

Birliğe ilişkin anlatıda ikrardan da bahsedilmektedir. “İkrar vermek” tarikatın kurallarına uymayı, bağlılığı ifade etmektedir (Doğan, 2001). İkrar cemi olarak da bilinen özel bir tören ile talip ikrarını vererek tarikata girmektedir (Can & Cengiz, 2022). Ancak belirtmek gerekir ki ikrar, söz vermenin yanı sıra gönülden bir bağlılık ve teslimiyeti ifade etmektedir (Özdemir, 2022). Gönülsüz çocuksuzluğa ilişkin ritüel bağlamında da ritüele ve ritüelde yapılan dualara bağlılığı ve teslimiyeti işaret ettiği görülmektedir.

Ritüele ilişkin anlatıda teslimiyetten bahsedilmektedir. Dua için önemli olduğu ifade edilen teslimiyet (Kaptan, 2019, s. 33), ‘turâb olma’ (toprak olma) ifadesiyle ilişkilendirilebilir. Alçakgönüllülük olarak da ifade edilen turâb olma (Demircioğlu, 2020, s. 29) Kaygusuz Âbdâl’in “*Toprak ol toprak gibi teslim vücûd / Cümle alem toprağa kıldı sücûd*” (Güzel, 1989, s. 381) dizelerinde de yer aldığı üzere teslimiyeti de ifade edebilir. Saha çalışmasında Dede ile Ana teslimiyet üzerinde dururken istekte bulunduktan sonra verilene rıza göstermek, yetinmek anlamında kullanmışlardır.

Başlangıçta da belirttiği üzere tarihsel ve toplumsal bağlamlara göre farklılıklar gösterdiği için bir ritüeli ele alırken bağlama açıklık getirmek gerekmektedir. Bu bölümde, araştırma kapsamında ele alınan ritüele dair anlam çerçevesi ve uygulamalar Alevilik inancına ilişkin değerler ve kavramlarla birlikte ele alınmıştır. Bu şekilde ritüeli ve bağlamı daha iyi anlamak ve açıklamak hedeflenmiştir. Ancak ifade etmek gerekir ki ritüel Alevilik inancının bir parçası olsa da Demirtaş Dede, ritüel için gelenler arasında Alevilerin yanı sıra Sünnilerin de olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla ritüel farklı toplumsal kesimlerin katılımına açık bir şekilde Dede ve Ana ile birlikte gerçekleştirilebilir.

4. Araştırmanın Metodolojisi

Bu araştırmanın amacı; çocuk sahibi olmak isteyen ancak biyolojik infertilite sebebiyle çocuğu olmayan çiftlerin çocuk istemiyle Şücaeddin Veli Külliyesi’ne yaptıkları ziyaretlerin, ritüelin uygulayıcıları olan Dede ve Ana Bacı’nın anlatılarından yola çıkarak bir değerlendirmesini yapmak ve bir inanç ritüeli olarak hangi açılardan farklı sosyal olgularla temas ettiğini anlamaktır. Ritüelin orijinalliğini koruyarak yansıtmaya hassasiyet gösterilerek ritüele ilişkin pratikler, anlam dünyası ve deneyimler araştırmanın merkezine alınmıştır. Bu pratiğin deneyim ve inanç boyutunun yanı sıra toplumsal cinsiyete, ziyaretçilerin tutum ve yargılarına ve sembolik anlamlara göre değişen yönleri de açıklanmaya çalışılmıştır. Araştırma sahası Şücaeddin Veli Külliyesi ile sınırlandırılmıştır. Araştırma kapsamında derinlemesine görüşme yapılmış, uzun yıllar ritüelin yürütücüsü olan, çocuk istemiyle gelen ziyaretçilerin kendisiyle iletişime geçtiği Dede ve eşi Ana ile görüşülmüştür. Katılımcıların Dede ve Ana ile sınırlı tutulmasının sebebi ele alınan konunun kapsamını ritüelin uygulayıcıları

¹² Gadir Hum Menkıbesine ilişkin anlatıların detaylarında farklılıklar olsa da kolektif bir menkıbe olduğunu (Yıldırım, 2018, s. 139) burada da ifade etmek gerekir.

ile sınırlandırma çabasıdır. Dede ve Ana, ritüelin yürütücüleri olarak ritüelin ardındaki inanç çerçevesine ve menkıbelere hâkim oldukları kadar yıllar içerisinde çok sayıda deneyim edinmiş kişilerdir. Araştırmanın amacı ve sınırlılıkları çerçevesinde ziyaretlere dair deneyimleri derinlemesine ele alabilmek, bu deneyimleri sosyal, kültürel ve inanca ilişkin anlam inşaları ve anlatılar üzerinden değerlendirebilmek için nitel araştırma desenlerinden anlatı analizi (*narrative analysis*) tercih edilmiştir.

Çeşitli yaklaşımlara göre farklılık gösterse de kısaca anlatı araştırması; belirli bir fenomenle ilgili olabileceği gibi yaşam öyküsünü de konu alabilen, katılımcının veya katılımcıların konuya dair anlatısını toplayan, bu esnada araştırmacının da katılımcı ile etkileşim içinde bulunduğunu göz önüne alarak anlatının bu etkileşimden doğduğunu vurgulayan nitel araştırma desenlerinden biridir (Creswell, 2015, s. 70, 71). Mankowski ve Rappaport (2000) manevi temelli toplulukların anlatıları üzerine yapılacak araştırmalarının bilhassa baskın kültürel anlatıların yeterince temsil etmediği farklı deneyimleri temsil etmekte önemli bir kaynak olduğunu belirtmektedir. Birçok disiplinin bu yöntemi farklı açılardan değerlendirmesi sebebiyle anlatı araştırması içerisinde farklı yaklaşımlar ve türler bulunmaktadır. Bu çalışmada ritüele dair deneyim aktarımında farklı sosyal olgularla ritüele dair inanç ve pratiklerin kesişimine odaklanılacağı için tematik analiz uygun görülmüştür. Tematik anlatı analizi hikâyenin “nasıl” söylendiğinden çok hikâyede “ne” söylenildiğine odaklanan, anlatıyı temalar çerçevesinde ele alan anlatı analizi yaklaşımıdır (Riessman, 2005).

Araştırma çerçevesinde Şeyh Şücaeddin Veli Külliyesi ve Türbesi ziyaret edilmiş, ritüelin nasıl uygulandığına dair yerinde bilgi edinilmiştir. Şücaeddin Veli postnişini Mehmet Demirtaş Dede ve eşi Zehra Demirtaş Ana ile birkaç kez derinlemesine görüşme yapılmıştır.¹³ Görüşmeden elde edilen veriler çerçevesinde ritüelin nasıl ve kim tarafından gerçekleştirildiği, ritüeli gerçekleştirenlerin konumu, ritüel ile inancın farklı boyutları arasındaki ilişki, ritüele dahil olan tarafların yüklediği anlamlar, gönülsüz çocuksuz eşlerin ziyaret seyirleri, bu ziyaretlerin eşler üzerindeki etkileri ve ritüelin aktarımı temaları değerlendirilecektir.

5. Şeyh Şücaeddin Veli Külliyesi ve Türbesi’nde Gönülsüz Çocuksuz Eşlerin Çocuk Sahibi Olmak Amacıyla Gerçekleştirdikleri Ritüel

Aslanbeyli Köyü’nde yaşayan, çocuk sahibi olmak için gerçekleştirilen ritüele dair birikimi kültürel aktarım yoluyla edinen ve uygulayan dolayısıyla ziyaretçilerle ilgili uzun dönemli gözlemleri olan Seyyid Sultan Şücaeddin Veli Dergâhı Postnişini Mehmet Demirtaş hem ziyaretçilerin hem de ziyaret amaçlarının çok çeşitli olduğunu ifade etmiştir. Bölgenin ve Şeyh Şücaeddin Veli’nin Alevi-Bektaşî kültüründeki önemi sebebiyle külliye ve türbe Aleviler, Bektaşîler, Rufailer, Mevleviler ve Kadiriler tarafından sıkça ziyaret edilse de çocuk sahibi olmak, hastalıklara şifa bulmak, sıkıntılıların çözülmesi gibi diğer sebeplerle de birçok toplumsal kesim ve farklı inanç mensupları tarafından ziyaret edilmektedir. Dolayısıyla çocuk sahibi olmak için uygulanan ritüel bölgeyi bilen veya sıkça ziyaret eden gruplar arasında daha fazla bilinir olsa da önceki bölümde de bahsedildiği gibi, Türkiye’de türbelerin çocuk sahibi olma amacıyla çokça ziyaret edilmesi, diğer taraftan böyle bir uygulamanın olduğunu öğrenen veya uygulayan ziyaretçilerin sosyal ağlarıyla bildiklerini paylaşması yoluyla

13 Bu çalışmayı yürüten araştırmacı bilimsel araştırmalarda gözetilen etik kurallar gereği katılımcıların gizli tutulması ve katılımcıların kimliğine dair bilgilerin yer almaması gerekliliğinin farkındadır. Ancak bu çalışmada Şücaeddin Veli Türbesi’ne yapılan ziyaretlere dair tarihsel bir analizin gerekliliği ve bu mekânda gerçekleştirilen ritüelin uygulayıcılarının dede ve ana olması sebebiyle sayın Mehmet Demirtaş’tan ve sayın Zehra Demirtaş’tan alınan onam doğrultusunda isimleri paylaşılmıştır. Katılımcıların deneyimlerini aktarırken bahsettiği diğer tüm isimler değiştirilmiştir.

ritüelden haberdar olunmaktadır. Çocuk sahibi olmak isteyenler arasında türbeye sadece dua etmek amacıyla gelenler de bulunmaktadır. Benzer ziyaretler yakınlarda bulunan türbelere de yapılmaktadır. Dergâhın Dedesi Mehmet Demirtaş, çocuk sahibi olma isteğiyle kendisinden dua isteyen herkesin kabul edildiğini, istekte buldukları takdirde geri çevrilmediklerini ifade edilmektedir.

Duanın Dedenen istenmesinin sebebi, daha önce de bahsedildiği gibi, Alevilik inancıyla birlikte değerlendirildiğinde anlaşılabilir. Dede Demirtaş, beş kişinin şefaah edebileceğini, bunlar arasında Ehlibeyt soyundan gelenlerin yer aldığını ifade etmiştir. Ahzâb Suresi 33. ayetin Ehlibeytin temiz olduğuna ve onları da sevenlerin temiz olması gerektiğine işaret ettiğini, bu sebeple Ehlibeytin soyundan gelenlerden şefaah istenebileceğini belirtmiştir. Dede, çok uzaklarda yaşayan insanların farklı sebeplerle kendisinden dua istemeye geldiklerini söylemiştir. Çocuk isteği de bu dualardan biridir. Dileyen çiftler dua ile birlikte ritüeli de gerçekleştirebilmektedir.

Ritüel Şeyh Şücaeddin Veli'nin Türbesi etrafında yapılmaktadır. Türbenin içindeki Şücaeddin Veli sandukasının sağ tarafındaki duvarda yer alan nişte küçük bir mezar bulunmaktadır. Burada Şücaeddin Veli'nin torununun mezarı bulunmaktadır. Şücaeddin Veli sandukası etrafında gerçekleştirilen ritüelin yanı sıra küçük yaşta vefat eden torunun mezar taşında bulunan küçük bir delik ile ilgili ritüel kapsamında ayrıca bir uygulama bulunmakta, isteğe bağlı olarak çocuk sahibi olmak isteyen kadınlar bu ritüeli de gerçekleştirebilmektedir. Burada bebek mezarının olması, çocuk istemiyle yapılan ziyaretleri önemli hale getirmiştir. Dede Demirtaş bebek mezarına şu şekilde değinmiştir:

“Türbenin hemen yan tarafında bir bebek mezarı var. Bu bebek mezarı Şücaeddin-i Veli'nin torunu. O mezar (Şücaeddin-i Veli'nin mezarını kast ediyor) yapılırken Şücaeddin Veli'nin torunu da vefat ediyor daha doğmadan veya henüz yeni doğmuşken ve o torunu oraya defnediyorlar. Defnedilince de insanlar oradan medet umar oldu.”

Genellikle ülkemizde türbelerin çocuk sahibi olmak isteyenlerce ziyaret edilmesine karşın bir bebek mezarının varlığının ve çocuğun ait olduğu soy itibarıyla ona atfedilen kutsiyetin, çocuk sahibi olmak isteyenleri ayrıca çektiği ima edilmektedir.

Ritüel için öncelikle çocuk sahibi olmak isteyen çift dedenin yanına giderek istekte bulunur. Dede, Ana ve talepte bulunan çift Şücaeddin Veli Türbesi'ne giderler ve çift niyetlenir. Türbede dua edilir, adak adanır. Dede Mehmet Demirtaş bu aşamaları şu şekilde ifade etmektedir:

“Şimdi çocuğu olmayanlar mesela, bizim köydeki dergahımıza gelir, adak adarlar. Derler ki, “Ey Allah'ım! Eğer hizmet ettiğimiz, gelip ziyaret ettiğimiz Şücaeddin Veli yüzü suyu hürmetine bize bir çocuk verirsen bir tane kurban getireceğiz” derler. Orada bir dilekte bulunur. Ondan sonra bize gelir, der ki, “dede, bir dua edin de bizim bir çocuğumuz olsun.” Olur deriz. Biz şimdi, Zehra Ana ile beraber gideriz. Türbeye gideriz, türbenin içinde dua ederiz... Önce biz dua ederiz, dua yaptıktan sonra Zehra Ana kızın eşarabını boynuna takar, orada satar. “Satmak” kelimesi, yani çocuğu olsun diye dilekte bulunur. Şücaeddin-i Veli'nin etrafında üç kez dolanır ve 12 imamlar okur. Ehlibeyti söyler, 12 imamları okur. Nadi Ali duası okur. Ondan sonra bize gelir otururlar önümüze, duamızı yaparız. Sonrasında da Allah da verir.”

Ritüelin sonraki aşamasında cinsiyete göre farklılaşan uygulamalar vardır. Zehra Ana eşlerden kadının boynuna yazma takar. Şücaeddin Veli'nin sandukasının baş bölümüne geçmeden “U” şekli çizerek Zehra Ana ve kadın talip üç kere dolaşırlar. O esnada Zehra Ana Nadi Ali, 12 imamlar ve ehlibeyti okuyarak dua eder. Eşler

tarafından adak adanır. Kadının boynuna takılan yazma türbenin üzerine örtülür ya da bağlanır. Ritüel esnasında dilekte bulunma “satmak” terimiyle tabir edilmektedir. Zehra Ana bu kısmı ifade ederken “*ben de dua ederek onu sattım diye söylüyorum*” demiştir. Dolayısıyla burada ritüelin birlikte yürütüldüğü kadın ile satı işlemi/ritüeli gerçekleştirilir. Satı işleminin yakın yerlerdeki türbelerde de yapıldığı ifade edilmiştir. ‘Satma/satı’ kullanımına başka yerlerde de rastlanmaktadır.¹⁴ Örneğin yine çocuk sahibi olma amacıyla Abdülvahâb Gazi Türbesi’nde (Elâzığ) uygulanan benzer bir ritüelde yapılan uygulama ‘kadının kendini ziyarete satması’ olarak ifade edilmektedir (Görkem, 1987’den akt. Abdurazzak ve Kalafat, 2018, s. 18, 19). Farklı kaynaklarda da (Mollaibrahimoğlu, 2014) satma veya satı olarak ifade edilen pratiğinin genellikle kadımla veya çocukla ilişkilendirildiği görülmektedir. Kadımla ilişkilendirilmesinin sebebi gebeliğin ve doğumun kadın bedeninde vuku bulması, dolayısıyla gebeliğe veya sağlıklı bir doğuma engel olan etkenin kadın ile uygulanan satı işlemiyle ortadan kaldırılacağı inancı olabilir.

Ritüel sonrası doğan çocuklara, ritüelin gerçekleştirildiği bölge veya türbeye göre isim verildiğinden bahsedilmişti. Benzer bir duruma bu çalışmada da ulaşılmıştır. Hem Şücaeddin Veli Türbesi’nde hem de çocuk sahibi olmak için ziyaret edilen benzeri kutsal yerlerde (Örnek, 1977, s. 151, 158), ritüel sonrası doğan çocuklara erkek ise Satılmış, kız ise Satı adının koyulduğu görülmektedir. Düzgün ve Yeşildal (2023, s.24) bu isimlerin verilmesinin sebebini, ziyaret sonrası dünyaya gelen çocuğun gerçek ailesine değil yatıra ait olduğuna, dolayısıyla da hayatı boyunca onun tarafından doğaüstü güçlerle korunacağına inanıldığına dayandırmaktadır. Dede, bu isimler haricinde Şücaeddin, Battal, Veli, Sultan, Seyyid gibi bölgedeki kutsallara özgü isimlerin de verildiğini belirtmiştir.

Satı ritüeli bu çalışmada kadınlara özgü bir durum olarak karşımıza çıkarken, erkekler için “bel bağı” verilir. Züriyetin erkekten gelmesi sebebiyle erkeğe bel bağı bağlandığı ifade edilmiştir. Bel bağını Dede yapmaktadır. Bir tülbente yedi kere dua ederek yedi yerden düğüm atılır. Yedi kere olmasının sebebi, yedinin kırk ile çarpımının 280 ettiği, bu sayının da yaklaşık gebelik süresi olan 9 ay 10 gün ile, yani bir çocuğun doğuşuyla ilişkilendirilmesidir. Diğer taraftan kırk ile çarpılmasının sebebi, yedi yerden bağlanan tülbentin Kırklar Cemindeki oluşumla irtibatlandırılmasıdır. Son olarak bel bağı erkeğin beline bağlanarak çocuğunun olması dileğinde bulunulur.

İbadetlerde olduğu kadar ritüel için de dua oldukça önemli bir yerdedir. Genellikle ritüel ile dua iç içe bir yapıda sürdürülmektedir. Dua, istemenin bir yoludur. Ancak nasıl isteneceği önemlidir. O yüzden ritüel esnasında belirli dualar okunur. Belirli dualar okunurken de belirli pratikler eşliğinde ritüel gerçekleştirilir. Dede, dua kadar duanın edilme şeklinin önemli olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir:

“Âdem cennetten kovuluyor. Yalvarıyor, “Allah’ım! Ne olur benim duamı kabul eyle” dediğinde duası kabul olmuyor. Bazı kitapların yazdığına göre, diyor ki 300 yıl ağladı, gözleri kör oluncaya, ağırlaşınca kadar ağladı. Kabul olmadı yine de. Cebrail (a.s.) geliyor, “Ey Âdem” diyor, “Ahir zaman peygamberi Hz. Muhammed’in ve ehlibeytin ismini anarsan senin ondan sonra duan kabul olur” diyor. “Çünkü Allah dedi ki, ben eğer Muhammed’i yaratmayacak olsaydım, dünyayı yaratmayacaktım” diyor. O zaman Âdem ahir zaman peygamberine ve ehlibeyte dua ediyor. Allah soruyor, “ey Âdem” diyor, “o ismini zikredip duasında ismini verdiği Muhammed’i ve Ehl-i Beytini

14 “Çocuk satma/satı” olarak ifade edilen benzer bir kullanım daha vardır. Türkiye’de ve Orta Asya’da devam eden, genelde çocuğu yaşamayan eşler bir sonraki veya mevcut çocukları yaşasın diye çocuklarını farazi olarak satar, bir süre sonra çocuk kendi babasına verilir, böylece ölümüne engel olunacağına inanılır (Eröz, 1977, s. 209; Günay, 2003; Yaşar, 2008, s. 137; Kalafat, 2011).

tanıyor musun?” İşte o da diyor ki o zaman, “arşın direklerinin yanında senin isminin yanında onun ismini de gördüm” diyor. “Cennet kapısının üzerinde de ehlibeytin ismini gördüm” diyor. Yani bunları sevmeyen ne cennete gitmiş olabilir ne de ibadet etmiş olabilir. Bizler onun için, onları çok sevdiğimiz için onlara atıfta bulunuruz ve onlardan dilekte bulunuruz, onların yüzü suyu hürmetine dualarımızın kabul olmasını isteriz.”

Diğer ibadetlerde gösterilen ihtimam ritüelde de gösterilmektedir. Çünkü en temelde ortak payda duadır ve duanın belirli şekilde edildiği takdirde kabul olacağına dair inançtır:

“Yani biz onların şefaatkâr olduğuna inanırız, Şücaeddin-i Veli'nin. Ehl-i Beyt soyundan geliyor. Hz. Peygamber vardı, Hz. Peygamber'den sonra kim var? Ehl-i Beyt var. Ondan sonra kim var? 12 İmam var, ondan sonra da ocak pirleri var. Diyoruz yani Hacı Bektaş Veli, Şücaeddin-i Veli erenler evlialar. Biz onlara inanırız ve onların o soydan geldiği için şefaata dağıttığını düşünürüz... Cemlerimizde de aynıdır. Cemlerimizin başından sonuna kadar hep onları anlatırız, hep onlarla iştirak ederiz, onlarsız sanki dualarımızın kabul olmayacağını düşünürüz.”

Ritüel için bir diğer önemli unsur niyette birlik veya diğer bir deyişle eşlerin ikisinin de istekli olmasıdır. Çocuk sahibi olmak isteyen eşlerin ikisi de bu isteği içinde taşımalıdır. Genelde çocuk sahibi olmak için ilk talep kadınlardan gelse de ritüel için erkeğin de istemesi son derece önemli olduğundan her ikisi de uygulamalara ve duaya katılmalıdır. Dede bu işin “bir sinerji alışverişi” olduğunu ve eşlerin birlikte istemesiyle “birliğin” tamamlandığını vurgulamaktadır:

“Bizde musahiplik¹⁵ vardır, musahipliğinle gönül birlemen gerekir. Gönül birlemeden dilek de olmaz... Gönül birlemek, yani insanların ikiyi bir etmesi demek Allah'ın aralarında zuhur etmesi, yani aşk, biliyorsun ki vuslattan gelir, eğer ikisi bu sevgiyle birliği oluşturabildilerse ikiyi bir etmiş olurlar. Bu Alevilikte ikrar vermekle musahiplik ile olur. O gönül birliği gerekiyor, Allah temizleyin içinizi, diyor, mü'min olun, saf olun, kâmil insan olun diyor. Eğer onları sen yaparsan ben sana veririm diyor.”

Musahiplik Alevilikte inanç mensuplarının dahil olduğu özel bir törenin parçası olarak ifade edilmesine karşın burada ele aldığımız ritüel çerçevesinde musahipliğin temel unsurlarından olan birliğe yapılan vurgu söz konusudur. Bu birlik, Allah'ın belirlediği helal daire içinde eş olmuş, birbirlerini seven ve niyetinde bir olan eşlerin birlikte istemelerini ifade etmektedir.

Niyette birliğin yanı sıra niyetin iyi olması da önem taşır. Alevilikte ikrar verilirken vurgulanan “eline, diline, beline sahip olmak” gerekliliği (Aytaş, 2010; Özdemir, 2022), ritüel kapsamında herhangi bir niyetle gelen herhangi bir toplumsal kesim mensubunun niyetinde iyi olması, gönlü temiz, dimağı temiz olması ve aklında kötülük olmaması gerekliliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla birliğin yanı sıra niyetin iyi olması beklenmektedir.

Ritüelin uygulanması için Dede'nin eşlerin gönülsüz çocuksuzluk seyirlerine dair bilgi edinmesi ve bu konuda neler yaptıklarını anlatmaları önem taşır. Bu bilgi yalnızca Dede'de kalır, kimseyle paylaşmaz. Bu anlamda Dede, dedelerin “sır küpü” olduğunu ifade etmiştir. Çocuk sahibi olmak için gelenlerin infertilite seyirlerine dair bilgi edinme sebebini Dede nikah üzerinden hem doğrudan ilgi kurarak hem de

¹⁵ “Musahip” kelime anlamı olarak “sohbet, arkadaşlık eden kimse” olarak belirtilmektedir (<https://sozluk.gov.tr/>). “Anadolu Aleviliğinde inanç mensubu, ikrar vermiş, evli iki kişinin eşleri ile birlikte ahirete kadar kardeş kalacaklarına, birlik ve beraberlik içerisinde yaşayacaklarına, toplum ve Dede'nin huzurunda söz vermeleri şeklinde gerçekleşen önemli bir kurumu ifade etmektedir” (Dönmez, Balcı, & Çelik, 2019).

benzetme yaparak açıklamaktadır:

“Biz mesela imam nikahı yaparız. Ben önce bir evlenme cüzdanını görürüm. Evlenme cüzdanını görmeden ben imam nikahı dahi yapmam. Bizde öyledir. Her şey garanti. Çünkü seni vesile olarak kullanabilirler, seni aracı olarak kullanabilirler. Alet olmak istemem hiçbir zaman. Onun için çok önemlidir bu.”

Nikah ritüel kapsamında önemle üzerinde durulan konulardan birisidir. Çünkü çocuk sahibi olmak için gelenlerden helal sınırlar içinde birliktelik kurmuş olmaları, resmi evlilik yapmış eşler olmaları beklenmektedir. Diğer taraftan çocuk sahibi olmak için hangi yolların denendiğine dair bilgi sahibi olmak, hem eşlerin imkanlarının yettiği ölçüde diğer yolları deneyip denenmediklerini bilmek hem de olası istenmeyen veya beklenmeyen bir durum söz konusuysa bunu öğrenmek açısından önem taşır. Bilgi edinmek aynı zamanda niyetinde sahil ve ritüelin gerekliliklerine uygun biçimde olmanın denetlendiği bir süreçtir.

Niyette eşlerin birliğinin ve hem kişisel özellikler hem de niyet açısından doğru olmanın yanında bir diğer önemli husus teslimiyettir. Teslimiyet, ritüelde yapılan pratiklere içtenlikle uymak ve duanın gerçekleşeceğine dair Allah’a dayanmakla ilgilidir. Zehra Ana teslimiyeti şu şekilde ifade etmiştir:

“Ben Nadire annemin söylediği bir şeye şahit oldum. Nadire annem, kayınvalidem, öyle birisini sattı. O zaman markatın (sandukanın baş kısmı) yanında şöyle bir (eliyle daire şekli çizerek) çukur vardı. Toprak yalattıyordu (bu çukurdan alınan belirli bir toprak kast ediliyor). Gitti o kişi. Nadire Annem dedi arkasından, “bunun çocuğu olmaz” dedi. Neden dedim. “Oradan nasibine ne gelirse yalayacak. Onu kabullenmesi gerekiyordu, içinden tiksinti geldi” dedi. Onu kabullenmesi gerekiyor, kişiye bağlı.”

Teslimiyet Alevilikte önemli bir yere sahiptir. Örneğin yolun getirdikleri karşısında teslim olmayı ifade eden ve belirli bir ritüel eşliğinde dâr meydanında verilen söz (Demircioğlu, 2020; Erdem, 2021), diğer adıyla ikrar verme, teslimiyetin altını çizer. Zamanla farklı etkenlerden dolayı inanca yönelik tutumun değiştiğini ve bazı değerlerin zayıfladığını vurgulayan Zehra Ana’yı Dede şu sözleriyle onaylamıştır:

“İkrar zor geliyor. İkrar vermek, yani Allah’a teslimiyet. Yani bir daha kötü yapmayacağım. İkrar vermek değil, ikrarda durmak önemli. Herkes verebilir ikrarını ama ikrarda durmak önemlidir. İnsanlar ne yapacak, verdiğine ikrarını, o kötülükten elini eteğini çekecek. Eline, beline, diline sahip olmayı tam anlamıyla yapacak. Yoksa ikrar vermenin hiçbir anlamı yok.”

Kısacası teslimiyeti de kapsayan ikrarın sürekliliği düşünüldüğünde, ritüelle ilgili uygulamalar esnasında ve sonrasında teslimiyetin öneminin vurgulandığı anlaşılır.

Yeni kuşağın inanca yaklaşımının yanı sıra ritüelde de değişiklik olduğu göze çarpmaktadır. Zehra Ana eskiden belirli bir alanda bulunan topraktan yalattığını, ancak bu uygulamanın artık yapılmadığını ifade etmiştir. Şücaeddin Veli Külliyesi ve Türbesi çevresinde 2015 yılında Türk Dünyası Kültür Vakfı tarafından restorasyon çalışmaları yapılmıştır.¹⁶ Restorasyon çalışmaları sonrası toprağın bulunduğu alan kapatılmıştır. Dede, alanın kapatılmasının burada sürdürülen ananın/kültürün kültürün aktarılmasını etkileyeceğini belirtmiştir. Restorasyondan sonra isteyenlere Türbe’nin önünde bulunan yerden toprak verilmektedir. Dede, burada bulunan toprağın insanlar tarafından alındığını, götürdükleri yerlerde ibadet amaçlı kullanıldığını ve zamanla Şücaeddin Veli toprağı olarak çevresinde çerağı uyarmak gibi ritüeller yapıldığını, farklı makamlar oluştuğunu ve buralarda kültürün aktarıldığını ifade

16 Ayrıntılı bilgi için bakınız. <https://www.turkdunyasivakfi.org.tr/eserlerimiz/30/seyyid-sultan-sucaaddin-veli-kulliyesi-sosyal-tesisleri> (Erişim tarihi: 28.11.2023)

etmiştir.

Çocuk sahibi olmak isteyen çiftin, bilhassa kadının isteği doğrultusunda ritüele dahil olan bir diğer uygulama Şücaeddin Veli'nin torununa ait olan mezar taşıyla ilgilidir. Mezar taşının baş bölümüne doğru 3-4 cm çapında bir delik bulunmaktadır. Kişinin isteğine bağlı olan bu uygulama gönüllü olduğu takdirde satı ritüeli sonrası Zehra Ana eşliğinde uygulanmaktadır. Dede, ritüel için gelenlerin genelde bu uygulamadan haberdar olduğunu ve bilhassa bu ritüeli uygulamak istediklerini belirtmiştir. Ritüel için Zehra Ana ile talepte bulunan kadın, taşın yanına gider. Kadın göğsünü taştaki delik bölgeye yaklaştırır. Bu aşamada eğer bir çekim hissederse çiftin çocuğu olacağına inanılır. Burada emzirmeye gönderme yapılarak anne olmakla ilgili çok temel bir pratiğe öyküldüğü anlaşılmaktadır. Uygulamanın ilk olarak nasıl başladığına dair kesin bir bilgiye rastlanmamakla birlikte “annelerin sütü nazarı, kargışı keser” (Kalafat, 2010) sözü ile vurgulanan geleneksel inanç emzirme pratiğiyle ilişkilendirilebilir. Bu ritüel ile çiftin üzerindeki talihsizliğin kalkması arasında kurulan arkaik bir bağın varlığından söz edilebilir.

Bölgede delikli taşlarla ilgili farklı uygulamaların varlığına da dikkat çekmek gerekir. Şücaeddin Veli Türbesi'nin bahçesinde içinde oyuk bulunan büyük bir delikli taşta daha rastlanmaktadır. Delikli taşların tüm dünyada çok yaygın olduğunu ifade eden ve Türkiye'nin farklı bölgelerindeki delikli taşlarla ilgili anlatıları değerlendiren Koç (2022, s. 103), Türbe bahçesindeki delikli taşın günahın olup olmamasını öğrenmek veya dilekte bulunmak üzere çeşitli uygulamalarda kullanıldığını ifade etmektedir. Delikli taşların bu dünyadan diğer dünyaya açılma anlamını taşımasının yanı sıra biyolojik olarak doğurganlıkla ilişkilendirilmesi (Koç, 2022, s. 91) çocuk sahibi olmakla ilgili ritüellere zemin hazırlamaktadır. Dede, seyrek de olsa çocuk sahibi olma dileğiyle de delikli taştan geçmek isteyenlerin olduğunu söylemiştir. Bu da ritüelin içeriğine ve seyrine ilişkin esnekliği göstermektedir.

Ritüeli takip eden süreçte çift çocuk sahibi olursa adağı yerine getirir. Bu adak genellikle kurban kesilmesi olarak ifa edilir. Kurban örneğin Şücaeddin Veli'ye adandıysa Türbe'nin yakınlarında kesilir ve ihtiyaç sahiplerine dağıtılır. Eğer yer belirtilmediyse kesim yeri fark etmeksizin adak yerine getirilebilir. Adak büyükbaş hayvan olabileceği gibi tavuk gibi kümes hayvanları da olabilir. Kurban adağı yerine kurbanın piyasa değeri kadar sadaka verilebilir. Bir diğer husus adayan kişinin kurbanın etinden yemesinin sınırlandırılmasıdır. Dede, adak olması sebebiyle adayanların kesilen hayvanın etinden ancak yedikleri miktarın piyasa değeri kadar birine ödeme yaptıklarında ziyebileceklerini ifade etmiştir.

Ritüelin çıktıkları değerlendirilecek olursa, ilk olarak ritüel sonrası çocuk sahibi olanların ikinci çocuk amacıyla yeniden ritüeli uygulamaya gelmelerinden bahsedilebilir. Dede, bu amaçla gelenlerin de fazla olduğunu ifade etmektedir.

Bir diğer etkisi, ilkiyle de ilişkili olarak, ritüel sonrası çocuk sahibi olanlarda inanca yönelik tutum değişikliğidir. Dede konuyla ilgili babasının yaşadığı bir örneği vermektedir:

“Ben isim de vereyim, A şirketinin¹⁷ müdürü. Geldi. “Ben” dedi, “inanmıyorum, Allah’a da inanmıyorum, Şücaeddin-i Veli’ye de inanmıyorum” dedi. Hanımı da çok inançlı. “Dede” dedi “o inanmıyorsa da ben inanıyorum” dedi. “Bize dua verir misiniz?” dedi. Biz de duasını verdik. Çocuğu oldu, kız çocuğu oldu. Dedi ki, bir dana keseceğim ben. Çocuğu oldu, Şücaeddin-i Veli’ye adadı. Bir tane dana kesti... Neyse, aradan zaman geçti, çocuk artık okula gidecek çağa

17 Şirket ismi, bahsedilen kişinin gizliliğini korumak amacıyla değiştirilmiştir.

geldi. “Dede” dedi, “bizim çocuğumuz olmuyor, benim inancım değişmeye başladı, inanmaya başladım. O’nun varlığını birliğini kabul ediyorum” dedi. “Eğer Şücaeddin-i Veli’den bir de erkek olursa bir dana daha getireceğim” dedi.”

Dedenin ifade ettiği üzere ritüel, kişinin inancını etkilemiş, inancı değişen kişi ikinci çocuk isteğiyle ritüeli tekrar talep etmiştir.

Ritüelin uygulanması ile aktarımı arasında da bir ilişki mevcuttur. Ritüele dair bilgi ve deneyim birikimini aile büyüklerinden öğrenen Dede, ritüelin uygulanmasının kültürün aktarımı için bir fırsat olduğunu gösteren bir örnek vermektedir:

“Yine bir kızımız geldi kocasıyla beraber. “Dede” dediler “bize bir dua edersen çocuğumuz olsa memnun olacağız, olmuyor çocuğumuz” dediler. Biz de dua ettik, oldu çocuğu. Sevil koydular adına. Ondan sonra aradan 3 – 4 sene geçti, artık çocuk konuşmaya başladı, yürümeye başladı, gene geldiler. “Dede” dedi, “bir çocuğumuz daha olursa” dedi, eee... Kız (Sevil’i kastediyor), bu sefer yanıma geldi, “dede” dedi “ben dua edebilir miyim?” dedi. Bu sefer de Mürvet Ali Paşa’nın Türbesi’ndeki Mihrap var ya, oraya geldi. Ben dedi, “burada duam kabul olursa ben isteklerimi söyleyeceğim” dedi. Orada duasını yaptı. Kız küçük daha, yeni bire gidiyordur, gitmiyorsa da o yaşlardadır. Açtı ellerini, Allah’a duasını yaptı. Arkasından “Sevil, gel kızım yanıma, ne dua ettin içeride?” dedim. “Olmaz, dualar söylenmez” dedi. “Ama sen kimin huzurunda dua ettin? Şücaeddin-i Veli’nin ve Mürvet Ali Paşa’nın. Biz bunların kutup olduğunu düşünürüz. Yani Şücaeddin-i Veli ile Mürvet Ali Paşa kutup deriz. Nasıl bir pilin artısı vardır, eksisi vardır, ikisini birbirine deşdirmemiş müddetçe elektrik vermez. Ama ikisini birbirine deşdirdiğinde ampul yanar, ikisinin arasında dua ettin, ben senin duanı bilmek isterim” dedim. “Ben onların soyundan geliyorum, bana söyleyebilirsin” dedim. Geldi, “dede” dedi, “bir kardeşim olsun istiyorum” dedi. O zaman annene babana söyleyeceksin, dedim. Yine dualarını verdik. O da iki sene sonra, baktım ellerinden tutmuşlar bir çocuk, geldiler.”

Ritüel sonrası dünyaya gelen ve yaşı küçük olan Sevil, Türbe’de dua edileceğine dair bir bilince sahip olmakla birlikte, Dede’nin kendisini bilgilendirmesiyle inancın farklı veçhelerini edinmektedir. Bu durum, buradaki kültürü geleceğe taşıyan yollardan birisi olarak değerlendirilebilir.

Ritüel sonrası dünyaya gelen çocuğun özel olduğuna dair bir inancın olduğu söylenebilir. Ritüel esnasında dualarda anılan inanç önderlerinin vesilesiyle Allah’tan istenen ve dünyaya gelen çocuğun taşıdığı özelliklere dair Dede şu örneği vermiştir:

“...Sonra çocukları oldu, Veli isimli...Ben de ona saz öğrettim, ama süper zekâ! Tahtaya yazıyoruz şimdi, notaları yazıyoruz. Ben notaları yazıyorum okuyorum, çocuk hiç deftere yazmadan onu ezberliyor ve hemen çalıyor. O kadar kabiliyetli... Bana diyor ki “ben” diyor, “sana Osmanlı tarihini anlatayım mı?” diyor. Tabi bizim önce bir öğrenciyi kendini sevdireceksin, yoksa öğrenci o dersi öğrenmez. Başarılı olmaz. Hadi anlat diyoruz. Bir başlıyor, inanır mısın, o ansiklopedinin hepsini satır atlamaksızın anlatıyor. Bunun gibi Allah’ın verdiği, Şücaeddin-i Veli’nin şefaatiyle olan çocuk başarılı da oldu yani.”

Dede’nin verdiği bir örnekten yola çıkarak ritüelle ilişkilendirilebilecek diğer husus, ritüelin her zaman sonuç vermese de teselli olabileceğine dair umuttur. Bu bağlamda Dede, Sünni bir kanser hastasının hastalığı için dua istediğini, dua ile birlikte Külliyyede bulunan sudan düzenli olarak temin edip içmesi ile eşinin ifadesiyle, hastanın iyileşemese de ziyaretten sonra acı çekmeden vefat ettiğini söylemiştir. Dede duaya dair “ben o zaman anladım ki bazı yerlerde tedaviye ilaç olmasa da teselli

oluyor” demiştir. Gönülsüz çocuksuz çiftler için de benzer bir yorum yapılabilir. Ancak ritüelin bu boyutu hakkında daha fazla bilgi edinmek için gönülsüz çocuksuz çiftlerle görüşmek gerekmektedir.

Kıscası ritüelin; ikinci çocuk istemiyle ritüele yeniden yönelme, inancı güçlendirme, kültür aktarımını sağlama, ritüel sonrası doğan çocuğun birtakım özelliklerle ilişkilendirilerek değerlendirilmesi gibi çıktıları olduğu görülmektedir.

Çalışma kapsamında gönülsüz çocuksuz eşlerin ritüeli uygulaması üzerine yoğunlaşmakla beraber çocuk sahibi olan bazı eşlerin erkek çocuk sahibi olmak için geldiğini de eklemek gerekir. Dede, altı kız çocuğu olan Kadir Bey ile ilgili örneği vermiştir:

“Gene ben bir olay anlatayım. Bu hani göçebe deriz. Romen deriz... Onlardan bir aile geldi. İsmi Kadir. “Dede, benim bir çocuğum olsun, dua ediver bana” dedi. Neyse ben de tabi öyle deyince, evde misafir var Zehra Ana’yı götürüyorum. Hadi dedim, ben gideyim de dua edivereyim, inşallah Allah verir dedim. Şimdi biz türbeye girdik, yanında da altı tane çocuk var. “Otur bakayım şuraya Kadir Efendi” dedim. Bak dedim, “şimdi benim elimden tutacaksın, ben sana dua edeceğim. İnşallah Allah Şücaeddin-i Veli yüzü suyu hürmetine çocuk verecektir” dedim. Neyse ben duamı ettim. Güzel normal bir 12 İmamları okudum, Nadi Ali okudum, istek duası verdim. Ondan sonra, ben verdikten sonra çocuklardan birisi dedi ki, “baba” dedi, “biz oturulum mı daha” dedi. Bir baktım altı tane çocuk, altısı da kız. “Kadir Efendi, bunlar senin mi?” dedim. “Benim dede” dedi. “E sen şimdi dua istedin” dedim, “yok, erkek istedim ben” dedi (Gülüşmeler). Bak dedim, “çocuğun erkeği kızı olmaz. Sen bunlardan, Allah vermiş artık, isyan etmek olmaz. Bunları iyi yetiştirmeye çalış. Sana yine dua ettik, inşallah Allah bir tane verir ama” dedim, “bence sen önce olanları yetiştirmeye bir bak bakalım” dedim.”

Burada Zehra Ana’nın vaktinin olmaması sebebiyle Dede’nin tek başına dua ettiğinin de altını çizmek gerekir. Dolayısıyla ritüelde en temel unsurun dua olduğu düşünülebilir. Zehra Ana eskiden erkek çocuk isteğiyle gelenlerin çok olmasına rağmen günümüzde azaldığını belirtmiştir. Bu durum cinsiyete yönelik yaklaşımın değişmesinin bir çıktısı olabileceği gibi, Dede’ye göre ritüeli uygulayanların oransal olarak eskiye göre azalmasıyla da ilgili olabilir.

Son olarak Dede diğer ritüellerde de olduğu gibi bu ritüelde de uygulamaların “kalpte olgunlaştırılması” gerektiğini ifade etmiştir. İnançtan yalıtılmış ritüelin sadece yapılması gereken hareketler olarak algılanması isteğin olgunlaşmamış olması anlamına gelmektedir. Uygulayıcılar için, ritüelin yalnızca belirli hareketlerin performe edilmesi olarak algılanması kişiyi daha iyi bir hale getirmediği için, bu yaklaşımın ritüelin ardında bulunan inanç geleneğiyle uyuşmadığı ifade edilmektedir. Bu bağlamda gönülsüz çocuksuzluk, ritüel aracılığıyla inancın ve inançla ilişkili beklentilerin yeniden üretildiği bir olgu olmaktadır.

Sonuç

Gönülsüz çocuksuzluğun psikolojik, sosyal, ekonomik ve tıbbi başta olmak üzere birçok boyutu vardır. Bu sebeple gönülsüz çocuksuzluk farklı açılardan ele alınması gereken olgulardan birisi olarak karşımıza çıkar. Tıptaki gelişmelerle birlikte gönülsüz çocuksuzluk üzerinde tıbbi söylemin güç kazanmasıyla tıbbi boyutu öne çıksa da gönülsüz çocuksuz çiftler çeşitli sebeplerle farklı çözüm arayışlarıyla ilgilenmeye devam etmişlerdir. Çocuk sahibi olma isteğiyle başvuru yolları belirleyen temel unsurlardan birisinin inanç olduğu görülmektedir. Eşler, manevi

değerleri ve inançlarıyla bağlantılı olarak kutsal mekanları ziyaret etmekte ve/veya çeşitli ritüeller gerçekleştirmektedir. Bu çalışmada, toplumsal ilişkilerin bir yansıması olarak görülebilecek inanç ritüelleri ile gönülsüz çocuksuzluk arasındaki ilişki üzerinde durulmuştur. Bu kapsamda Şücaeddin Veli Türbesi'nde gerçekleştirilen ritüel değerlendirilmiştir. Ritüellerin tarihsel ve toplumsal bağlama göre farklılaşması sebebiyle çalışma boyunca araştırma kapsamına alınan ritüelin özgün niteliklerini yansıtmayı amaçlayan bir yaklaşım benimsenmiştir. Özgünlüğü koruyarak yansıtabilmek ve çocuk istemi gibi özel bir amaçla gerçekleştirilen inanç ritüelini ve işlevini değerlendirebilmek için nitel araştırma yöntemlerinden anlatı araştırması tercih edilmiştir. Anlatı araştırması kullanılarak gönülsüz çocuksuzluk olgusu ve ritüel ilişkisi deneyimlere, menkıbelere, inanca ve anlatıcıların yorumlarına dayanarak ele alınmıştır. Ritüelin yürütücüleri Dede ve Ana ile derinlemesine görüşmeler yürütülmüştür. Ritüelin nasıl yürütüldüğü, inanç ve maneviyatla kesiştiği noktalar, toplumsal cinsiyete göre farklılaşan anlam inşaları ve uygulamalar, psiko-sosyal çıktıları ve bir kültür olarak nasıl aktarıldığı üzerinde durulmuştur. Ritüeli ele alırken Alevilik inancına ilişkin bağlamın aktarılması önemli olduğu için ritüel, inanç ve manevi değerler arasında kurulan bağ açıklanmaya çalışılmıştır. Gönülsüz çocuksuz çiftlerin bu durumla baş etme süreçlerinin bir parçası olarak ritüele yönelmeleri, basitçe birtakım pratikleri gerçekleştirme ve dileklerini ifade etmenin ötesinde önemli bir toplumsal konumda olan Dede ile Ana'yla temas kurma, derdini paylaşma, inancın güçlenmesi veya inanca dair anlam dünyasının etkilenmesi ve inanca ilişkin değerler ile gönülsüz çocuksuzluğun karşılıklı etkileşimiyle deneyimin farklılaşması gibi önemli çıktılarıyla birlikte düşünülmelidir.

Şücaeddin Veli Türbesi'nde bir bebek mezarının varlığının gönülsüz çocuksuz çiftlerin ziyaretleri üzerinde bir belirleyici olduğundan bahsedilebilir. Yakın yerlerdeki türbelere de benzer amaçla ziyaretler gerçekleştirilmekle birlikte Dede, buradaki bebek mezarının çocuk isteyenlerin ziyaretlerini arttırdığını ifade etmiştir. Ritüelde yer alan uygulamalar arasında kadına ve erkeğe göre farklılaşan uygulamalar bulunmaktadır. Erkeğe bel bağı verme zürriyetin devamıyla ilişkilendirilirken Ana ve kadının birlikte gerçekleştirdiği satı işlemi çocuk dileğiyle ve kadının göğsünü bebek mezarındaki deliğe vermesi anneliğe öykünmeyle ilişkilendirilebilir.

Hem genel anlamda Alevilik inancında hem de ritüelde duanın hangi sebeple yapıldığı kadar nasıl yapıldığı da önem taşımaktadır. Kur'an ayetlerine ilişkin yorumlar ve Alevilik inancındaki menkıbeler duaların nasıl yapılacağını belirten kaynaklardır. Dua ederken belirli isimleri anarak şefaath dileme, niyetin doğru ve iyi olması, birliğin olması ve teslimiyet hususlarının önemli olduğu ifade edilmiştir. Bu hususlar ile Aleviliğe ilişkin değerler arasında güçlü bağlar bulunmaktadır. Birliğin musahiplikle, teslimiyetin ikrarla ilişkilendirilmesi bu bağın birer örneğidir. Dolayısıyla ritüel aynı zamanda inanca ilişkin değerlerin aktarılması işlevini de üstlenmektedir. En somut çıktısı olarak doğan çocuklara belirli isimler verilmesi örnek gösterilebilir. Diğer taraftan ritüel sonrası doğan çocuğa bakış da değişebilmekte, edilen dualarla ilişkilendirilerek bu çocukların kabiliyetine, anlayışına veya karakterine dair olumlu değerlendirmeler yapılabilmektedir.

Çocuğun olmadığı durumlarda ise teslimiyet vurgusu öne çıkmaktadır. Diğer taraftan duaların çare olmasa da teselli olduğuna dair olumlu bir yaklaşım da söz konusudur. Dolayısıyla ritüelin ve duaların gönülsüz çocuksuz çiftlerin psikolojik esenliğinde olumlu bir etkisi olduğu ifade edilebilir. Çiftlerin infertiliteye ilişkin seyirlerini önemli bir toplumsal konumda olan Dede ve Ana ile paylaşması, ritüelin Dede ve Ana ile birlikte türbede gerçekleştiriliyor oluşu, inanca ilişkin değerlerin

çocuksuzluk durumunu yeniden ve farklı açılardan değerlendirmeye yol açması gibi sebeplerin bu olumlu etkiyi oluşturduğu söylenebilir.

Son olarak ifade etmek gerekirse ritüeller toplumsal ilişkilerin bir yansıması olarak ele alındığında ve gönülsüz çocuksuzluğa ilişkin burada ele alınan inanç ritüeli de bu bağlamda değerlendirildiğinde eşlerin inanç önderiyle ve kutsal olan unsurlarla temasa geçmeleri içinde buldukları durumu farklı açılardan değerlendirmelerine imkân tanıyarak düşüncelerinde ve günlük yaşamlarında anlamlı değişikliklere yol açabilir. Bu durum eşlerin taşıdığı stresi azaltabilir. Ancak gönülsüz çocuksuz çiftler üzerinde ritüelin etkisini daha kapsamlı bir şekilde değerlendirebilmek için çiftlerle yapılacak çalışmalara ihtiyaç vardır. Özetle, çocuk sahibi olma isteğiyle gerçekleştirilen inanç ritüeli, gönülsüz çocuksuzluğun nasıl algılandığı üzerinde etkili olduğu için anlam üretme işlevine sahiptir. Ritüel, gönülsüz çocuksuzluk bağlamında inanca ilişkin değerleri yeniden üretmekte, zenginleştirmekte ve güçlendirmektedir. Bu sebeple ritüel, toplumsal değişmeye ve tıbbın artan etkisine rağmen inanca ve kültüre ilişkin değerlerin nasıl süreklilik kazandığını göstermesi açısından da önemlidir.

Kaynaklar

- Abdurazzak, A. O., & Kalafat, Y. (2018). Halk Kültüründe “Satmak-Satıp Almak” İncancının Mitojik Boyutu. 9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi: Gelenek Görenek ve İnançlar (s. 15-24). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü.
- Açıkgöz, R. (2021). *Hastalık, Sağlık ve Toplum*. İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.
- Adongo, P., & Bazzano, A. N. (2008). Beyond symptom recognition: Care seeking for ill newborns in rural Ghana. *Tropical Medicine & International Health*, 13(1), 123-128. doi:https://doi.org/10.1111/j.1365-3156.2007.01981.x
- Akbulut, N. (2021). Mezopotamya’da Tıbbı Nebevi. *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi*, 6(2), 109-117.
- Akbulut, N. (2022). *Mardin’de şifacılık: Doğuramayan kadınlık ve “kusur” anlatıları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü.
- Armah, D., & vd. (2021). Holistic management of female infertility: a systematic review. *African journal of reproductive health*, 25(2), 150-161.
- Arslan, M., & Erdem-Kük, D. G. (2021). Alkıştan Gülbanga Türk Kültüründe Dua Verme Geleneği. *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*(24), 114-140.
- Ayaz, S., & Efe, S. Y. (2010). Traditional practices used by infertile women in Turkey. *International Nursing Review*, 1-5.
- Aytaş, G. (2010). Alevilik Kavramı Etrafında Bazı Tespit ve Değerlendirmeler. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 56, 17-28.
- Aytaş, G. (2020). *Alevi- Bektaşi Dünyası*. Ankara: Akçağ Basım Yayın.
- Bahadır, İ. (2004). Alevi-Bektaşî İncancına Göre Kadın. *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*(32), 13-28.
- Balen, F. V. (2008). Involuntary Childlessness: a neglected problem in poor-resources areas. *ESHRE Monographs*, 1, 25-28. doi:https://doi.org/10.1093/humrep/den141
- Becker, G., & Nachtigall, R. D. (1992). Eager for medicalisation: the social production of infertility as a disease. *Sociology of health & illness*, 14(4), 456-471.
- Behrzi, R., & vd. (2013). Understanding childbirth practices as an organizational cultural phenomenon: a conceptual framework. *Pregnancy and childbirth*, 13(205), 1-10.
- Beyeza-Kashesya, J., & vd. (2010). “Not a boy, not a child”: A Qualitative study on young people’s views on childbearing in Uganda. *African Journal of Reproductive Health*, 14(1), 71-82.
- Blyth, E., & Landau, R. (Dü). (2009). *Faith and Fertility: Attitudes towards reproductive practices in different religions from ancient and modern times*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Bresnick, E. R. (1981). A Holistic approach to the treatment of the crisis of infertility. *Journal*

- of marital and family therapy, 7(2), 181-188.
- Can, H. E., & Cengiz, R. (2022). Alevi-Bektaşilik üzerine; üç kavram (Sosyolojik bir analiz). *International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 8(51), 486-493. doi:http://dx.doi.org/10.29228/JOSH AS.61790
- Can, İ. (2019). *Sağlık Olsun: Sağlıkın toplumsal görünüşleri*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Conrad, P., & Schneider, J. W. (1980). *Deviance and medicalization: from badness to sickness*. St. Louis: Mosby.
- Creswell, J. W. (2015). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni* (2. b.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Culliford, L. (2002). Spirituality and clinical care. *British Medical Journal*(325), 1434-1435.
- Dalkıran, S. (2002). Alevi Kimliği ve Anadolu Aleviliği Üzerine Bir Deneme. *EKEV Akademi Dergisi*, 6(10), 95-117.
- Daniels, K. (1993). Infertility counselling: the need for a psychosocial perspective. *The British Journal of Social Work*, 23(5), 501-515.
- Datta, J., & vd. (2016). Prevalence of infertility and help seeking among 15000 women and men. *Human Reproduction*, 31(9), 2108-2118. doi: doi:10.1093/humrep/dew123
- Demircioğlu, A. (2020). Alevi ve Bektaşî Sözlü Kültüründeki Değer Kavramları. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*(94), 11-35.
- Demirtaş, M. (2018). *Horosan'dan Balkanlara Seyyid Şücaaddin Veli Ocağı ve Erkanı*. İstanbul: Kalender Yayınevi.
- Doğan, S. (2001). Abdal Musa'da ikrar nedir? *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, VII(18), 251-267.
- Dönmez, M., Balcı, S., & Çelik, H. (2019). Alevilikte Musahiplik Erkanı ve Bu Erkanın Uygulanmasındaki Yaş ile İlgili Genel Değerlendirmeler. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 255-263.
- Dutney, A. (2007). Religion, infertility and assisted reproductive technology. *Best Practice & Research Clinical Obstetrics and Gynaecology*, 21(1), 169-180. doi:10.1016/j.bpobgyn.2006.09.007
- Düzgün, F., & Yeşildal, Ü. Y. (2023). Türk ve Slav Halk İnançları Bağlamında Bir Ritüel Olarak "Çocuk Satma" Geleneği. *Folklor/edebiyat*, 29(1), 15-30. doi:10.22559/folklor.2363
- Edirne, T., & vd. (2010). Use of complemenyary and alternative medicines by a sample of Turkish women for infertility enhancement: a descriptive study. *BMC Complementary & Alternative Medicine*, 10(1), 1-7.
- Elçi, D. Ö. (2020). *Anneliğin Toplumsal İnşası ve Anne Ol(a)mayan Kadınlar*. Mersin: Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü.
- Erdem, D. G. (2021). Alevi İnanç Sisteminde Bir Mikro Merkez Olarak "Dâr" Kavramının Etrafında Oluşan Anlam Alanı ve Ritüel Evreni. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*(97), 165-176.
- Eren, G. T. (2020). Sosyo-kültürel özellikler bakımından çok eşlilik: "Kuma" filminin değerlendirilmesi. *Toplum ve kültür araştırmaları dergisi*(6), 81-110. doi:10.48131/jscs.816391
- Eröz, M. (1977). *Türk Kültürü Araştırmaları*. Ankara: Kutluğ Yayınları.
- Eröz, M. (1990). *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ersal, M. (2012). Şücaeddin Veli Ocağı: Balkan Aleviliğindeki Yeri, Rolü ve Önemi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 63.
- George, L. S., & Park, C. L. (2013). Religious ritual. J. R. Turner, & M. D. Gellman (Dü) içinde, *Encyclopedia of Behavioral Medicine* (s. 1648-1650). New York: Springer. doi:https://doi.org/10.1007/978-1-4419-1005-9_1592
- Gerrity, D. A. (2001). A biopsychosocial theory of infertility. *The Family Journal*, 9(2), 151-158.
- Gouni, O., & vd. (2022). Childlessness: concept analysis. *International journal of environmental research and public health*, 19(3), 1464-1509. doi:10.3390/ijerph19031464
- Görgülü, B. (2007). *Interpreting IVF From Foucauldian Perspective*. İstanbul: Sabancı Üniversitesi.
- Greil, A. L. (1991). A Secret Stigma: The analogy between infertility and chronic illness and

- disability. *Advances in medical sociology*, 2, 17-38.
- Greil, A. L., & McQuillan, J. (2010). "Trying" Times: Medicalization, intent, and ambiguity in the definition of infertility. *Medical Anthropology Quarterly*, 24(2), 137-156. doi:10.1111/j.1548-1387.2010.01094.x
- Greil, A., McQuillan, J., & Slauson-Blevins, K. (2011). The Social Construction of Infertility. *Sociology Compass*, 5(8), 736-746.
- Grinstein-Cohen, O., Katz, A., & Sarid, O. (2017). Religiosity: Its impact on coping styles among women undergoing fertility treatment. *J Relig Health*, 56, 1032-1041.
- Günay, Ü. (2003). Türk Halk Dindarlığının Önemli Çekim Merkezleri Olarak Dini Ziyaret Yerleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(15), 5-36.
- Güzel, A. (1989). Tekke Şiiri. *Türk Dili Dergisi- Türk Şiiri Özel Sayısı III*, 445-450.
- Hart, R. J. (2016). Physiological aspects of female fertility: role of the environment, modern lifestyle, and genetics. *Physiological Review*, 96, 873-909. doi:10.1152/physrev.00023.2015
- Hollos, M., & Larsen, U. (2008). Motherhood in sub-Saharan Africa: The social consequences of infertility in an urban population northern Tanzania. *Culture, health andd sexuality*, 10(2), 159-173.
- Hruska, K. S., & vd. (2000). Environmental factors in infertility. *Clinical obstetrics and gynecology*, 43(4), 821-829.
- Hynie, M., & Burns, L. H. (2009). Cross-Cultural Issues in Infertility Counseling. M. Hynie, & L. H. Burns (Dü) içinde, *Infertility Counseling* (s. 61-82). Cambridge University Press.
- Inhorn, M. C., & Patrizio, P. (2015). Infertility around the globe: new thinking on gender, reproductive technologies and global movements in the 21st century. *Human Reproduction Update*, 21(4), 411-426.
- Inhorn, M., & Balen, F. v. (2002). Introduction. Interpreting infertility: a view from social sciences. M. Inhorn, & F. v. Balen (Dü) içinde, *Gender, and reproductive technologies*. London: University of California Press.
- İpek, Y. (2004). Tahtacılarla Alevi Terminolojisinden Kimi Örnekler. İ. Engin, & H. Engin (Dü) içinde, *Alevilik* (s. 43-52). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- İşikoğlu, M., & vd. (2005). Public opinion regarding oocyte donation in Turkey: first data from a secular population among the Islamic world. *Human Reproduction*, 21(1), 318-323.
- Jennings, P. K. (2010). "God Had Something Else in Mind": Family, Religion, and Infertility. *Journal of Contemporary Ethnography*, 39(2), 215-237. doi:10.1177/0891241609342432
- Johnson, K. M., & vd. (2018). Fertility and infertility: toward an integrative research agenda. *Population research and policy review*, 1-34.
- Johnson, T. M. (1987). Premenstrual syndrome as a Western culture-specific disorder. *Culture, medicine and psychiatry*, 11, 337-356.
- Kahn, S. M. (2006). Making technology familiar: Orthodox Jews and infertility support, advice, and inspiration. *Culture, Medicine and Psychiatry*, 30(4), 467-480.
- Kalafat, Y. (2010). *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kalafat, Y. (2011). Samsun Çevresinde Yaşayan Halk İnançları ile Türklerde Ad Bir Tabu mu İdi? *Kültür Evreni*(9), 83-95.
- Kaptan, R. (2019). *Sorularla Alevilik* (2. b.). Stuttgart: ATAG.
- Kazemijalish, H., & vd. (2015). The Prevalence and Causes of Primary Infertility in Iran: A Population-Based Study. *Global Journal of Health Science*, 7(6), 226-232. doi:10.5539/gjhs.v7n6p226
- Koç, A. (2008). Kütahya Soğukçeşme (Avdan) Köyü'nde Kurban Ritüeli. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(20), 21-34.
- Koç, A. (2013). Eskişehir Türkmen Alevilerinde Su ile İlgili İnanç ve Uygulamalar. *Halk Kültüründe Su Uluslararası Sempozyumu Bildirileri* (s. 482-498). Tekirdağ: Motif Vakfı Yayınları.
- Koç, A. (2022). Kutsal Mekanlarda Delikli Taştan Geçme Ritüeline Arketipsel Bir Yaklaşım. *Bitig Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 87-110.
- Koenig, H. G. (2008). *Medicine Religion and Health: Where Science and Spirituality Meet*. West Conshohocken: Templeton Foundation Press.
- Koenig, H. G., & Shohaib, S. A. (2014). *Health and Well-Being in Islamic Societies*. Cham:

- Springer.
- Küçük, A. (2018). Türk ağaç kültürü etrafında teşekkür eden dokuz oğul efsanesi ve toplumsal işlevleri. *Motif Akademi Halkbilim Dergisi*, 11(22), 69-76. doi:<http://dx.doi.org/10.12981/motif.458>
- Liamputtong, P. (2005). Birth and social class: Northern Thai women's lived experiences of caesarean and vaginal birth. *Sociology of Health & Illness*, 27(2), 243-270.
- Linhares, C. (2015). Spirituality in midwifery and childbirth. *27th International Confederation of Midwives Triennial Conference*. Brisbane, Australia.
- Matthews, R., & Matthews, A. M. (1986). Infertility and involuntary childlessness: the transition to nonparenthood. *Journal of marriage and the family*, 48, 641-649.
- Maung, H. H. (2019). Is infertility a disease and does it matter? *Bioethics*, 33(1), 43-53.
- McQuillan, J., & vd. (2010). Specifying the Effects of Religion on Medical Helpseeking: The Case of Infertility. *Soc Sci Med*, 71(4), 734-742.
- Metek, S., Fata, S., & Tokat, M. A. (2019). Feelings, opinions and experiences of Turkish women with infertility: a qualitative study. *Health Informatics Journal*, 1-11.
- Miller, W. R., & Thoresen, C. E. (2003). Spirituality, religion, and health. *American Psychologist*, 58(1), 24-35. doi:10.1037/0003-066X.58.1.24
- Mollaibrahimoğlu, Ç. (2014). Anadolu Kadın Merkezli Ziyaret Yerlerinin Sağaltma İşlevi Üzerine Bir İnceleme. *Alevilik Araştırmaları Dergisi*(7), 101-128.
- Moloney, S. (2007). Dancing with the Wind: A Methodological Approach to Researching Women's Spirituality around Menstruation and Birth. *International Journal of Qualitative Methods*, 6(1), 114-125.
- Ocak, A. Y. (2000). *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Oymak, İ. (2009). Elazığ merkez ve çevresinde ziyaret yerleri ile ilgili inanç ve uygulamalar. *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14(2), 29-61.
- Örnek, S. V. (1977). *Türk Halkbilimi* (1. b.). Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Özcan, H. (2007). Anadolu Alevi Kültüründe Kadına Bakışın Temelleri. *Uluslararası Asya ve Afrika Çalışmaları Kongresi* (s. 2331-2342). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Yayınları.
- Özdemir, A. R. (2022). Alevi-Bektaşî Yolunda İkrar Kavramının Kurumsal Çerçevesi. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 12, 174-200.
- Papreen, N., & vd. (2000). Living with infertility: experiences among urban slum populations in Bangladesh. *Reproductive Health Matters*, 8(15), 33-44.
- Prokopy, J. J.-A. (2008). The Interface of Medicine, Spirituality, and Ethics: A Case Study of the McGill Programs in Whole Person Care. Montreal: McGill University, Faculty of Religious Studies.
- Rabin, B. S., & Koenig, H. G. (2002). Immune, Neuroendocrine, and Religious Measures. H. G. Koenig, & H. J. Cohen (Dü) içinde, *The Link between Religion and Health: Psychoneuroimmunology and the Faith Factor*. Oxford University Press.
- Riessman, C. K. (2005). Narrative Analysis. *Narrative, Memory & Everyday Life* (s. 1-7). içinde Huddersfield: University of Huddersfield. <https://eprints.hud.ac.uk/id/eprint/4920/> adresinden alındı
- Rosenblatt, P. C., & vd. (1973). A Cross-cultural study of responses to childlessness. *Behavior science notes*, 8(3), 221-231.
- Roudsari, R. L., & Allan, H. T. (2011). Women's experiences and preferences in relation to infertility counselling: a multifaith dialogue. *International journal of fertility & sterility*, 5(3), 158-167.
- Roudsari, R. L., Allan, H. T., & Smith, P. A. (2007). Looking at infertility through the lens of religion and spirituality: a review of the literature. *Human Fertility*, 10(3), 141-149. doi:<https://doi.org/10.1080/14647270601182677>
- Roudsari, R. L., Allan, H. T., & Smith, P. A. (2009a). Discovering a stronger sense of self: the influence of religion and spirituality on emotional well-being of infertile women. M. T. Evans, & E. D. Walker (Dü) içinde, *Religion and Psychology* (s. 171-205). New York: Nova Science Publishers.

- Roudsari, R. L., Allan, H. T., & Smith, P. A. (2009b). Navigating the spiritual journey of infertility: Muslim and Christian infertile women's experiences. M. T. Evans, & E. D. Walker (Dü) içinde, *Religion and Psychology* (s. 207-241). New York: Nova Science Publishers.
- Roux, J.-P. (1994). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. (P. D. Kazancıgil, Çev.) İstanbul: İşaret Yayınları.
- Saaka, M., & Iddrisu, M. (2014). Patterns and determinants of essential newborn care practices in rural areas of Northern Ghana. *International Journal of Population Research*, 1-10. doi:https://doi.org/10.1155/2014/404387
- Sambur, B. (2011). Cemevleri-Dedelerin Statüsü ve AB Ülkelerindeki Uygulamalar. *Liberal Düşünce*, 16(61-62), 97-110.
- Sandelowski, M., & Lacey, S. d. (2002). The uses of a "disease": infertility as rhetorical vehicle. M. C. Inhorn, & F. V. Balen (Dü) içinde, *Infertility Around the Globe* (s. 33-51). California: University of California Press.
- Saraç, M., & Koç, İ. (2017). Prevalence and risk factors of infertility in Turkey: Evidence from demographic and health surveys, 1993-2013. *Journal of Biosocial Science*, 50(4), 472-490.
- Say, Y. (2006). Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında Önemli Bir Kültür Kimlik: Şücaaddin Veli (Sultan Varlığı). *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*(37), 99-133.
- Schenker, J. G. (2005). Assisted reproductive practice: religious perspectives. *Reproductive BioMedicine Online*, 10(3), 310-319.
- Sewall, G., & Hammer-Burns, L. (2006). Involuntary Childlessness. S. N. Covington, & L. Hammer-Burns (Dü) içinde, *Infertility Counseling* (2. b., s. 411-427). Cambridge: Cambridge University Press. doi:https://doi.org/10.1017/CBO9780511547263
- Sewpaul, V. (1999). Culture religion and infertility: a South African Perspective. *The British Journal of Social Work*, 29(5), 741-754. doi:https://doi.org/10.1093/bjsw/29.5.741
- Staal, F. (1989). *Rules without meaning: ritual, mantras, and the human sciences*. New York: Peter Lang.
- Sundby, J. (1997). Infertility in the Gambia: traditional and modern health care. *Patient education and counseling*, 31, 29-37.
- Şahin, H. (2018). *Dervişler ve Sufi Çevreler* (3. b.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Tabong, P. T.-N., & Adongo, P. B. (2013). Infertility and childlessness: a qualitative study of the experiences of infertile couples in Northern Ghana. *BMC Pregnancy and Childbirth*, 13(72), 1471-2393.
- Topdemir-Koçyiğit, O. (2012). İnfertilite ve sosyo-kültürel etkileri. *İnsanbilim Dergisi*, 1(1), 27-38.
- Türk, H., & Çapar, M. (2011). Alevilikte Yola Giriş Geleneklerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*(60), 17-42.
- Türkdoğan, Ö. (2015). *Kusursuz Çevreye Uyum Bozan Kadın: İnfertil Kadın*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Üçer, C. (2004). Geleneksel Alevilikte Ehl-i Beyt Anlayışı: Tokat Yöresi Örneği. *Marife*, 4(3), 269-285.
- Whiteford, L. M., & Gonzales, L. (1995). Stigma: The Hidden Burden of Infertility. *Social Science and Medicine*, 40(1), 27-36.
- Whitehouse, H. (2023). Rethinking ritual: how rituals made our world and how they could save it. *Journal of the Royal Anthropological Institute*, 30(1), 115-132. doi:https://doi.org/10.1111/1467-9655.14048
- Yapıcı, G., & vd. (2021). Bir hastane örneğinde gebe kadınların bildikleri ve uyguladıkları geleneksel yöntemler. *Milli Folklor*(131), 5-23.
- Yaşar, H. (2008). *Balıkesir ve Yöresinde Çocuk Folkloru Ürünleri Üzerine Derlemeler ve İncelemeler*. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldırım, R. (2018). *Geleneksel Alevilik* (2. b.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldız, H. (2004). Alevilerde Dedelik Kurumu. İ. Engin, & H. Engin (Dü) içinde, *Alevilik* (s. 321-338). İstanbul: Kitap yayınevi.
- Yüner, R. (2020). Anadolu Alevilerinin Toplumsal ve Dini Yaşamlarında Kadının Yeri. *Turkish*

İnternet Kaynakları

www.diyaret.gov.tr
www.eskisehir.ktb.gov.tr
www.giresun.ktb.gov.tr
www.islamansiklopedisi.gov.tr
www.sozluk.gov.tr
www.turkdunyasivakfi.org.tr
www.who.int

Extended Abstract

Involuntary childlessness occurs when individuals wish to become a parent but are unable to do so for various reasons. Involuntary childlessness, also known as infertility, often has a profound negative impact on many couples' lives. In their efforts to have a child and cope with the emotional challenges of infertility, couples try a range of methods. Today, while medical care is the primary method of choice, alternative treatments and faith-based spiritual rituals continue to be explored. This study focuses specifically on belief-related rituals performed in the context of involuntary childlessness.

There are various practices related to religious beliefs that couples wishing to have children may follow. Among the most prevalent practices are visits to holy sites and performance of specific rituals there. Rituals can have multiple functions and yield different outcomes at the individual level, such as sharing of personal struggles, interpreting the issue in different ways, acceptance of the situation, and connection with the sacred. Moreover, the values and belief systems embedded in these rituals continue to be transmitted through these rituals. Therefore, rituals serve as important instruments in preserving and continuity of social memory, culture and value systems. Given the diverse values associated with belief rituals within the scope of involuntary childlessness, it is essential to accurately capture the context and values in field studies.

In Türkiye, infertile couples, among many other practices, visit shrines and other holy places in their quest for a child. Some of these visits are accompanied by specific rituals. While there are commonalities between rituals, there are also distinctive practices that vary by region or belief. This study examines a specific belief ritual performed at the Şücaeddin Veli Complex in Eskisehir. The ritual performed in the Şücaeddin Veli Shrine reflects the values of the Alevism. This study aims to portray these values while preserving the authenticity of the ritual.

The research aims to evaluate the ritual within the context of involuntary childlessness and to explore how it intersects with different social phenomena. Since it is beyond the scope of this study to address the experiences of all parties to the ritual, this research relies solely on the narratives provided by the ritual's conductors. Narrative method was used, involving in-depth interviews with *Dede Mehmet Demirtas* and his wife *Zehra Demirtas*. Participants shared their knowledge and experiences related to the ritual. Data analysis highlighted several key aspects such as the performance of the ritual, the visits, the roles of those performing the ritual, the meanings attributed to the ritual, the relationship between the ritual and various dimensions of belief, the ritual's impact on couples, and its role in cultural transmission.

The ritual takes place at Şücaeddin Veli Shrine, where practices related to a coffin and a small baby grave in the shrine are performed. The ritual practices carry belief-related values and may differ for men and women. There is a hole on the baby grave. Women seeking to conceive place their nipple into the hole on the stone of baby grave, with the belief that if they feel a pulling sensation, it will lead to conception. This practice symbolizes the concept of motherhood. For men, a cloth is tied around the waist, and the ritual performed with this cloth is associated with the *Kırklar Cemi* (The Assembly of the Forties), a communal worship important in Alevism. Throughout the ritual, specific prayers are recited. Infertile couples are expected to have the same sincere intentions and pure hearts. These expectations are deeply

intertwined with the values related to Alevism. Finally, optionally, an offering (*adak*) is made, for the sake of having a child.

Following the ritual, if a child is born, they are given names of holy figures with graves in the region, such as Şücaeddin, Battal or Seyyid. These sites are visited with the child and their family, which helps in preserving and passing on both the local and faith-based cultural traditions. If conception does not occur, the ritual at least helps to alleviate the emotional impact of the issue or provides consolation. It enables individuals to reframe their experience of involuntary childlessness, offering them a new perspective through a sacred lens.